

Vaihtoehtoiset säätelymallit sukupuoli vähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi

Translainsäädännön uudistamisen valmistelutyöryhmä

Sisällysluettelo

1 Toimeksianto	3
1.1 Työryhmän asettaminen ja sen tehtävät.....	3
1.2 Työryhmän jäsenet	3
1.3 Työryhmän työskentely	3
2 Nykytila ja sen arviointi	5
2.1 Lainsäädäntö.....	5
2.1.1 Perustuslaki	5
2.1.2 Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta.....	6
2.1.3 Avioliittolain muutos vuonna 2014 ja sen edellyttämät muutokset eräisiin muihin lakeihin.....	7
2.1.4 Lainsäädäntö jossa sukupuolelle annetaan merkitystä.....	8
2.2 Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt ja heidän asemansa	11
2.2.1 Yleistä	11
2.2.2 Transukupuoliset henkilöt.....	12
2.2.3 Intersukupuoliset henkilöt	17
2.2.4 Muunsukupuoliset henkilöt.....	20
2.3 Terveydenhuollon alaan kuuluvia seikkoja.....	21
2.4 Erityisryhmät.....	22
3 Muiden pohjoismaiden lainsäädäntö	23
3.1 Ruotsi.....	23
3.2 Tanska	24
3.3 Norja	24
3.4 Islanti	25
4 Sääntelymallit	26
4.1 Suppea malli	26
4.1.1 Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistaminen	26
4.1.2 Lääketieteellinen selvitys vastakkaiseen sukupuoleen pysyvästi kuulumisesta oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä	29
4.2 Laaja malli	31
4.2.1 Oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen erotetaan lääketieteellisistä toimenpiteistä sukupuolen korjaamiseksi.....	31
4.2.2 Intersukupuolisten lasten sukupuoliominaisuuksia muokkaavat lääketieteelliset toimenpiteet...42	
4.2.3 Kolmannen sukupuolimerkinnän käyttöön ottaminen	44
5 Tiivistelmä	48

1 TOIMEKSIANTO

1.1 Työryhmän asettaminen ja sen tehtävät

Sosiaali- ja terveysministeriön kansliapäällikkö Päivi Sillanaukee asetti 16.4.2019 antamallaan päätöksellä translainsäädännön uudistamisen valmistelutyöryhmän toimikaudelle 1.5.2019 – 31.1.2020.

Työryhmän tehtävänä oli esittää vaihtoehdot transsukupuolisia ja muita sukupuolivähemmistöihin kuuluvia henkilöitä koskevan lainsäädännön kehittämiseksi.

1.2 Työryhmän jäsenet

Puheenjohtaja:

Neuvotteleva virkamies Riitta Burrell, sosiaali- ja terveysministeriö

Jäsenet:

Erityisasiantuntija Marja Penttilä, valtiovarainministeriö

Lainsäädäntöneuvos Salla Silvola, oikeusministeriö

Lainsäädäntöneuvos, sittemmin yksikönpäällikkö, Timo Makkonen, oikeusministeriö

Neuvotteleva virkamies Eva Ojala, sosiaali- ja terveysministeriö

Erityisasiantuntija Reima Palonen, Terveystieteiden tutkimuskeskus

Lakimies Sini Tervo (neuvotteleva virkamies Kirsi Ruuhonen 10.6.2019 saakka), sosiaali- ja terveysministeriö

Hallitussihteeri Terhi Tulkki, sosiaali- ja terveysministeriö

Pysyvä asiantuntija:

Erityisasiantuntija Ilona Autti-Rämö, Terveystieteiden tutkimuskeskus

Työryhmän työhön osallistuivat myös neuvotteleva virkamies Merituuli Mähkä ja lääkintöneuvos Helena Vormo sosiaali- ja terveysministeriöstä, pääsihteeri Maija Miettinen ETENEstä ja neuvotteleva virkamies Isamaria Räsänen, sittemmin Mäkiäho, valtiovarainministeriöstä.

1.3 Työryhmän työskentely

Työryhmä päätti työskentelynsä alkuvaiheessa jakaa sääntelyvaihtoehdot karkeasti jaotellen suppeaan ja laajaan malliin. Ensin mainittu malli sisältäisi vähimmillään transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain (563/2002), jäljempänä *translaki*, lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisen. Jälkimmäinen malli sisältäisi laajimmillaan sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten aseman ja oikeuksien järjestämisen kattavalla tavalla muun muassa erottamalla oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen sukupuolen korjaamiseen tähtäävistä lääketieteellisistä toimenpiteistä, oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen ilmoitusasiana tai hakemusmenettelynä ja intersukupuolisten lasten aseman parantamisen muun muassa viranomaisohjausta ja –valvontaa tehostamalla. Kumpaankin malliin laadittaisiin eräitä vaihtoehtoisia elementtejä.

Käsillä olevaa raporttia ja erityisesti sen sääntelymalleja käsittelevää lukua kirjoitettaessa on ensisijaisena tavoitteena ollut, että tehty työ tarjoaisi hyvän perustan mahdollista tulevaa hallituksen esitystä kirjoitettaessa. Tästä syystä sääntelyvaihtoehtoihin on muun ohella sisällytetty kunkin ehdotetun säännöksen vaikutukset muuhun lainsäädäntöön. Raportissa tarkastellaan eri sääntelymalleista aiheutuvia vaikutuksia voimassa olevaan lainsäädäntöön. Taloudellisten, viranomaisvaikutusten ja muiden hallituksen esityksiin sisältyvien vaikutusten arviointi jää valtaosin tämän raportin tarkastelun ulkopuolelle.

Työryhmän toimikauden alussa, 6.6.2019, tasavallan presidentti nimitti pääministeri Antti Rinteen hallituksen. Samana päivänä valtioneuvosto julkaisi uuden hallituksen ohjelman. Siihen on kirjattu seuraavaa:

”Säädetään itsemääräämisoikeutta kunnioittava laki sukupuolen vahvistamisesta. Vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä poistetaan ja lääketieteelliset hoidot eriytetään juridisen sukupuolen korjauksesta. Sukupuolen voi hakemuksesta korjata täysi-ikäinen henkilö, joka esittää perustellun selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa korjattavaan sukupuoleen. Sukupuolen korjaamiseen tulee harkinta-aika. Henkilötunnuksen sukupuolisidonnaisuudesta luovutaan osana henkilötunnuksen uudistamista valtiovaraministeriön selvityksen pohjalta.

Intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeutta vahvistetaan ja luovutaan pienten lasten kosmeettisesta, ei-lääketieteellisestä sukuelinkirurgiasta.”

Hallitusohjelman sisältö tarkentui syksyn 2019 kuluessa. Hallituksen lainsäädäntöohjelmaan sisällytettiin translainsäädännön uudistaminen, ja hankkeen tavoiteaikatauluksi kirjattiin vuosi 2020. Työryhmän toimeksiantoon ei tehty muutoksia. Hallitusohjelma säilyi muuttumattomana myös sen jälkeen, kun tasavallan presidentti 10.12.2019 nimitti pääministeri Sanna Marinin hallituksen seuraamaan aiemmin joulukuussa eronpyyntönsä jättäneen pääministeri Rinteen hallitusta.

Työryhmä kokoontui toimikautensa aikana yhteensä kymmenen kertaa. Työryhmä kutsui kuultavakseen seuraavat henkilöt ja tahot:

- lakimies Merike Helander, lapsiasiavaltuutetun toimisto: sukupuolivähemmistöjen kysymykset lapsen oikeuksien näkökulmasta
- ylitarkastaja Minna Lundell-Kiuru, tasa-arvovaltuutetun toimisto: sukupuolivähemmistöjen kysymykset tasa-arvolain näkökulmasta
- lääkintöneuvos Helena Vormaa, sosiaali- ja terveysministeriö: sukupuoli-identiteetti psykiatrian näkökulmasta
- erityisasiantuntija Ilona Autti-Rämö, Terveystieteiden tutkimuskeskus: sukupuoli-identiteetin variaatioihin liittyvän dysforian lääketieteellisiä hoitoja koskevan suosituksen valmistelu palveluvalikoimaneuvostossa
- Trasek ry:n, Seta ry:n, Translasten ja –nuorten perheet ry:n, Sateenkaariperheet ry:n, Amnestyn Suomen osaston, Intersukupuolisuus-verkoston ja Aspa-säätiön Voimaa seksuaalisuudesta –hankkeen edustajat: järjestöjen näkemykset lainsäädännön uudistamistarpeista
- erityisasiantuntija Katja Peura, Väestötietokeskus: sukupuolta koskevan tiedon käsittely väestötietojärjestelmässä
- ylitarkastaja Anne Sänkiäho, Uudenmaan maistraatti: oikeudellisen sukupuolen vahvistamista koskevan hakemuksen käsittely maistraatissa

- ylilääkäri Ritva Halila, sosiaali- ja terveysministeriö: lääketieteellisiä ja kansainvälisiä näkökulmia intersukupuolisuuteen

2 NYKYTILA JA SEN ARVIOINTI

2.1 Lainsäädäntö

2.1.1 Perustuslaki

Perustuslain 1 §:ssä säädetty vaatimus ihmisarvon loukkaamattomuudesta ilmaisee perustavanlaatuisen oikeuksien yleisinhimillisen perustan. Ainakin kaikkein perustavimpia ihmisyksilön oikeuksia voidaan pitää perimmiltään valtion tahdosta ja myös kulloisestakin oikeusjärjestyksestä riippumattomina. Lisäksi ihmisarvon käsite viittaa kaikkien ihmisyksilöiden periaatteelliseen yhdenvertaisuuteen. Maininta yksilön oikeuksien ja vapauden turvaamisesta korostaa puolestaan perusoikeuksien keskeistä asemaa Suomen valtiosäännössä. Sanonnan piiriin kuuluu myös monien muiden oikeuksien käytön perustana oleva yksilön itsemääräämisoikeus eli vapaus määrätä itsestään ja toimistaan.

Perustuslain 7.1 §:ssä säädetty henkilökohtainen vapaus on luonteeltaan yleisperusoikeus, joka suojaaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan.

Perustuslain 6 §:n yhdenvertaisuussäännökseen sisältyy mielivallan kieltö ja vaatimus samanlaisesta kohtelusta samanlaisissa tapauksissa. Perinteisesti yhdenvertaisuus lain edessä on merkinnyt ensi sijassa vaatimusta yhdenvertaisuudesta lain soveltamisessa. Säännös sisältää periaatteen, jonka mukaan viranomaisen tulee soveltaa lakia tekemättä muita eroja kuin laista ilmenee. Lainsoveltajaan kohdistuvana yhdenvertaisuusperiaate on tuomioistuinten ja muiden viranomaisten harkintavallan rajoitusperiaate.

Yhdenvertaisuussäännös kohdistuu myös lainsäätäjään. Eduskunnan perustuslakivaliokunnan tulkintojen mukaan laki voi olla ristiriidassa perustuslain kanssa, jos se ilman yleisesti hyväksyttävää perustetta asettaa kansalaisia tai kansalaisryhmiä toisia edullisempaan tai epäedullisempaan asemaan. Yhdenvertaisuussäännös ei kuitenkaan edellytä kaikkien kansalaisten kaikissa suhteissa samanlaista kohtelua, elleivät asiaan vaikuttavat olosuhteet ole samanlaisia (esim. PeVL 1/1986 vp, PeVL 2/1987 vp, PeVL 3/1988 vp). Yhdenvertaisuusnäkökohdilla on merkitystä sekä myönnettäessä lailla etuja ja oikeuksia kansalaisille että asetettaessa heille velvollisuuksia (esim. PeVL 9 ja 10/1985 vp). Toisaalta lainsäädännölle on ominaista, että se kohtelee tietyn hyväksyttävän yhteiskunnallisen intressin vuoksi ihmisiä eri tavoin edistääkseen muun muassa tosiasiallista tasa-arvoa. Perustuslakivaliokunta on nimenomaisesti korostanut, ettei perustuslain yhdenvertaisuussäännöksestä voi johtua tiukkoja rajoja lainsäätäjän harkinnalle pyrittäessä kulloisenkin yhteiskuntakehityksen vaatimaan sääntelyyn (PeVL 12/1990 vp, PeVL 3/1991 vp).

Perustuslain 10 §:ssä säädetyn yksityiselämän suojan takaamiseksi valtiolta edellytetään, että sen lisäksi, että se itse pidättäytyy loukkaamasta kansalaisten yksityiselämää, se ryhtyy tarvittaviin toimenpiteisiin yksityiselämän suojaamiseksi toisten yksilöiden loukkauksia vastaan. Rikoslainsäädäntö on perinteinen keino, jolla oikeusjärjestys on konkreettisemmin suojannut yksityiselämää

(rikoslain 24 ja 27 luku) Perustuslain 10 §:n 1 momentti sisältää myös erityisen tietosuojaa koskevan säännöksen, jonka mukaan henkilötietojen suojasta säädetään lailla. Säännös viittaa tarpeeseen lainsäädännöllisesti turvata yksilön oikeusturva ja yksityisyyden suoja henkilötietojen käsitteilyssä, rekisteröinnissä ja käyttämisessä.

Perustuslain 19.3 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut. Säännöksessä ei määritellä sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämistapaa. Siten se ei edellytä, että julkisyhteisöt itse huolehtisivat kaikkien sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottamisesta. Perustuslain 124 § kuitenkin rajoittaa eräiltä osin julkisen hallintotehtävän antamista muulle kuin viranomaiselle. Toisaalta säännöksestä kuitenkin seuraa, että lainsäädännöllä on huolehdittava riittävien palvelujen turvaamisesta. Palvelujen järjestämistapaan ja saatavuuteen vaikuttavat välillisesti myös muut perusoikeussäännökset, kuten esimerkiksi yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltö, oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja turvallisuuteen sekä yksityiselämän suoja. Näiden perusoikeussäännösten samoin kuin kansainvälisten ihmisoikeussopimusten periaatteiden soveltamista sosiaali- ja terveydenhuoltoon koskee myös laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992).

Säännös ei sido sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämistä nykyiseen lainsäädäntöön vaan edellyttää riittävien palvelujen turvaamista jokaiselle sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään. Tavaliseen lainsäädäntöön sisältyvät siten säännökset erilaisista etuuksista sekä niiden saamisen edellytyksistä ja menettelyistä. Palvelujen riittävyttä arvioitaessa voidaan lähtökohtana pitää sellaista palvelujen tasoa, joka luo jokaiselle ihmiselle edellytykset toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä.

Säännös julkisen vallan velvollisuudesta edistää väestön terveyttä viittaa yhtäältä sosiaali- ja terveydenhuollon ehkäisevään toimintaan ja toisaalta yhteiskunnan olosuhteiden kehittämiseen julkisen vallan eri toimintaloikoilla yleisesti väestön terveyttä edistävään suuntaan.

Momenttiin sisältyy myös säännös julkisen vallan velvollisuudesta tukea lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Ehdotus korostaa perheen merkitystä lapsen luonnollisena elin- ja kasvuympäristönä. Päävastuu lapsen kehityksestä ja kasvatuksesta kuuluu perheelle, erityisesti lapsen vanhemmille tai muille lapsen hullosta lain mukaan vastaaville.

Lapsen hyvinvointi on ymmärrettävä laajasti sekä aineellisena että henkisenä hyvinvointina. Siten säännöstä on tarkasteltava yhteydessä muihin taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistyksellisiin perusoikeuksiin. Toisaalta se sisältää yleisemminkin ajatuksen turvallisista kasvuoloista. Oikeus yksilölliseen kasvuun puolestaan korostaa lapsen yksilöllisten tarpeiden huomioon ottamista. Hyvinvoinnin edistäminen kattaa myös suojan väkivaltaa, alistamista ja hyväksikäyttöä vastaan, mihin on kiinnitetty erityistä huomiota myös lapsen oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa.

2.1.2 Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta

Naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain (609/1986), jäljempänä *tasa-arvolaki*, muutoksella (1329/2014) lakiin lisättiin nimenomaiset sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun

perustuvat syrjinnän kiellot sekä sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun määritelmät. Lisäksi veloitettiin viranomaiset, koulutuksen järjestäjät ja työnantajat ennaltaehkäisemään sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti.

Tasa-arvolaisissa sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan henkilön kokemusta omasta sukupuolestaan ja sukupuolen ilmaisulla tarkoitetaan sukupuolen tuomista esiin pukeutumisella, käytöksellä tai muulla vastaavalla tavalla. Tasa-arvolakia sovelletaan myös syrjintään, joka perustuu siihen, että henkilön fyysiset sukupuolta määrittävät ominaisuudet eivät ole yksiselitteisesti naisen tai miehen. Tällä viitataan intersukupuolisuuteen.

Lain esitöiden (HE 19/2014 vp s. 109) mukaan sukupuoli-identiteetti on aina yksilöllinen eikä se välttämättä ole sama kuin henkilölle syntymässä määritelty sukupuoli. Henkilö voi myös kokea olevansa esimerkiksi sukupuoleton tai osittain nainen ja osittain mies. Sukupuolten välillä olemista tai sukupuolten kahtiajaosta poikkeavaa sukupuoli-identiteettiä kuvataan Suomessa käsitteellä transgender tai muunsukupuolinen. Sukupuoli-identiteetin kuvataan olevan syvä ja pysyväisluonteinen kokemus. Edelleen todetaan, että myös sukupuolen ilmaisu on yksilöllistä ja osa henkilöistä voi esimerkiksi kokea toisinaan tarvetta ilmaista toista sukupuolta pukeutumisellaan tai muutoin.

2.1.3 Avioliittolain muutos vuonna 2014 ja sen edellyttämät muutokset eräisiin muihin lakeihin

Avioliittolakia (234/1929) muutettiin vuonna 2014 siten, että myös samaa sukupuolta olevat henkilöt voivat solmia avioliiton keskenään. Lainmuutos perustui kansalaisaloitteeseen ([KAA 3/2013 vp](#)). Muutos koski niitä avioliittolain säännöksiä, joissa käytettiin käsitteitä ”nainen” ja ”mies”.

Eduskunta edellytti lainmuutoksen hyväksyessään, että hallitus antaa esityksen sukupuolineutraaliin muotoon saatetun avioliittolain edellyttämistä muutoksista muihin lakeihin käsiteltäväksi vuoden 2015 loppuun mennessä. Ehdotetut lait tulisivat voimaan samanaikaisesti avioliittolain muutoksen kanssa 1.3.2017.

Tuolloin voimassa olleen translain sääntely perustui ajatukseen, että avioliitto on miehen ja naisen välinen instituutio. Translain 1 §:n mukaan avioliitto tai rekisteröity parisuhde oli lähtökohtaisesti este sukupuolen vahvistamiselle (niin sanottu naimattomuusvaatimus). Lain 2 §:n mukaan sukupuoli voitiin kuitenkin vahvistaa puolison suostumuksella, mutta tällöin parisuhteen muoto muuttui joko avioliitosta rekisteröidyksi parisuhteeksi tai rekisteröidystä parisuhteesta avioliitoksi. Lakia säädettäessä järjestelyä pidettiin perusteltuna henkilöoikeudellisen sääntelyn johdonmukaisuuden kannalta.

Eduskunnan edellyttämässä hallituksen esityksessä ([HE 65/2015 vp](#)) ehdotettiin avioliittolakiin lisääväksi uusi 1 a §, jonka mukaan Suomessa parisuhteensa rekisteröineet puoliset voivat yhteisellä ilmoituksella muuttaa rekisteröidyn parisuhteen avioliitoksi. Rekisteröity parisuhde on voimassa avioliittona siitä päivästä, jona maistraatti on vastaanottanut ilmoituksen. Parisuhde jatkuu ilmoituksen jälkeen keskeytyksettä oikeudellisena instituutiona ilman, että aiempi oikeussuhde lakkaisi ja uusi syntyisi. Eduskunta hyväksyi lakiesityksen 17.2.2016.

Käsitellessään hallituksen esitystä eräksi avioliittolain muutoksen edellyttämiksi lainmuutoksiksi eduskunnan lakivaliokunta totesi mietinnössään ([LaVM 7/2015 vp – HE 65/2015 vp](#)), että asiantuntijakuulemisessa oli noussut esiin lukuisia translakiin kohdistuvia muutostarpeita, kuten lisääntymiskyvyttömyyttä koskevan edellytyksen poistaminen. Kansainväliset ihmisoikeuselimet ovat valiokunnan mukaan antaneet Suomelle huomautuksia kyseisestä edellytyksestä ja kehottaneet poistamaan sen. Koska esille nousseet muut muutostarpeet eivät liittyneet avioliittolain muutokseen, niitä ei ollut mahdollista arvioida eikä toteuttaa valiokunnan käsiteltävänä olevan esityksen yhteydessä. Saamansa selvityksen valossa valiokunta totesi, että translain muutostarpeiden kokonaisu-tarkastelu oli kuitenkin aiheellista.

Rekisteröidystä parisuhteesta annetusta laista (950/2001) poistettiin samassa yhteydessä säännökset, jotka koskivat rekisteröidyn parisuhteen perustamista. Muilta osin laki jäi voimaan. Samaa sukupuolta ovat henkilöt eivät näin ollen voi lainmuutoksen jälkeen enää rekisteröidä parisuhdettaan. Lainmuutoksella ei ollut vaikutusta lain voimaantulohetkeen mennessä rekisteröityihin parisuhteisiin eikä ulkomailla rekisteröityjen parisuhteiden pätevyys.

Eduskunnan edellyttämän hallituksen esityksen johdosta translaista poistettiin edellytys, jonka mukaan sukupuolen vahvistamista pyytävä henkilö ei saa olla avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa. Lisäksi laista poistettiin säännös avioliiton muuttumisesta rekisteröidyksi parisuhteeksi sukupuolen vahvistamistilanteessa. Rekisteröity parisuhde muuttuu kuitenkin edelleen avioliitoksi. Ratkaisu on yhdenmukainen avioliittolakiin ja rekisteröidystä parisuhteesta annettuun lakiin tehtyjen muutosten kanssa. Koska avioliitto on avioliittolain muutoksen jälkeen mahdollinen myös samaa sukupuolta oleville, ei avioliittoa tai rekisteröityä parisuhdetta ole tarpeen enää pitää sukupuolen vahvistamisen lähtökohtaisena esteenä. Avioliitossa olevan henkilön sukupuolen vahvistamistilanteessa ei myöskään ole enää perustetta sille, että avioliitto muuttuisi rekisteröidyksi parisuhteeksi. Rekisteröity parisuhde säilyy vain samaa sukupuolta olevia henkilöitä koskevana oikeudellisena instituutiona, eikä uusia rekisteröityjä parisuhteita synny myöskään sukupuolen vahvistamisen seurauksena.

Jos sukupuolen vahvistamista hakeva henkilö on avioliitossa, avioliitto jatkuu avioliittona. Koska aviopuolison sukupuolen vahvistaminen ei muuta liiton oikeudellista muotoa, vaatimus aviopuolison suostumuksesta poistettiin. Translakiin lisätyn 2 a §:n mukaan maistraatin on kuitenkin ilmoitettava avioliitossa olevan henkilön sukupuolen vahvistamisesta tämän aviopuolisolle. Sitä vastoin rekisteröidyn parisuhteen muuttuminen avioliitoksi merkitsee liiton oikeudellisen muodon muuttumista, minkä vuoksi rekisteröidyssä parisuhteessa olevan henkilön sukupuolen vahvistaminen edellyttää lain 1 §:n 2 momentin mukaan sitä, että parisuhteen toinen osapuoli on ilmoittanut maistraatille suostuvansa parisuhteen muuttumiseen avioliitoksi.

2.1.4 Lainsäädäntö jossa sukupuolelle annetaan merkitystä

Sellaista lainsäädäntöä, jossa sukupuolelle annetaan merkitystä, on nykyisin voimassa niukalti. Merkittävin säädös on asevelvollisuuslaki (1438/2007). Sen 2 §:n 1 momentin mukaan jokainen miespuolinen Suomen kansalainen on asevelvollinen sen vuoden alusta, jona hän täyttää 18 vuotta, sen vuoden loppuun, jona hän täyttää 60 vuotta, jollei mainitussa laissa toisin säädetä. Naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta säädetään naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta annetussa laissa (194/1995).

Naisille ja miehille erillisistä tiloista ja pukineista säädetään useissa laeissa ja asetuksissa. Esimerkiksi vankeuslain (767/2005) 5 luvun 1 §:n 3 momentin ja tutkintavankeuslain (768/2005) 3 luvun 1 §:n 4 momentin mukaan miehet ja naiset on pidettävä eri asunto-osastoissa. Poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain (841/2006) 3 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan miehet ja naiset on pidettävä eri selleissä. Työpaikkojen turvallisuus- ja terveysvaatimuksista annetun valtioneuvoston asetuksen (577/2003) mukaan peseytymis-, pukeutumis- ja lepotiloja sekä käymälöitä tulee tarvittaessa olla erikseen miehille ja naisille. Työministeriö on antanut vuonna 1994 päätöksen rakennustyömaiden henkilöstötiloista (977/1994), jonka mukaan pukeutumis-, peseytymis-, vaatteiden kuivatus- ja säilytys- sekä käymälätilat on järjestettävä erikseen miehille ja naisille. Suurten yleisötilaisuuksien hygieenisistä järjestelyistä ja jätehuollosta annetussa sosiaali- ja terveysministeriön asetuksessa (405/2009) säädetään, että suuressa yleisötilaisuudessa on oltava käytettävissä riittävästi asianmukaisesti varustettuja käymälöitä sekä miehille että naisille. Muun ohella pelastustoimen, rajavartiolaitoksen ja rikosseuraamuslaitoksen virkapuvuista on oltava erikseen naisten ja miesten mallit (SisMA pelastustoimen virkapuvusta sekä pelastusviranomaisen henkilökortista 507/2011 ja SisMA rajavartiolaitoksen virkapuvusta ja rajavartiomiehen tunnuksesta 654/2005; OikMA Rikosseuraamuslaitoksen virkamiesten virkapuvusta sekä suoja- ja erityisvaatetuksesta 1126/2016).

Tasa-arvolaisissa on useita säännöksiä, joilla pyritään turvaamaan naisten ja miesten välinen tasa-arvo. Esimerkiksi lain 4 a §:ssä säädetyt kiintiö- ja tasapuolisuussäännökset koskevat naisia ja miehiä. Lain 5 §:n mukaan koulutuksessa ja opetuksessa on huolehdittava siitä, että tytöillä ja pojilla sekä naisilla ja miehillä on samat mahdollisuudet koulutukseen ja ammatilliseen kehitykseen.

Translain 5 §:n mukaan vahvistettua sukupuolta on pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, jollei toisin säädetä. Edellä selostettuja säädöksiä sovellettaessa henkilön sukupuolena pidetään translain 5 §:ssä ilmaistun pääsäännön mukaisesti hänen vahvistettua sukupuoltaan.

Isyyslain (11/2015) 2 §:n 1 momentin mukaan aviomies on lapsen isä, kun lapsi on syntynyt avioliiton aikana (niin sanottu isyysolettama). Muissa tapauksissa isyys vahvistetaan Digi- ja väestötietoviraston tai tuomioistuimen päätöksellä siten kuin isyyslain 3 §:ssä säädetään. Pykälän 2 momentin mukaan lapsen isä on se, joka on siittänyt lapsen tai jonka siittiöitä on käytetty äidin hedelmöittämiseen niin sanotulla koti-inseminaatiolla. Pykälän 3 momentissa säädetään isyyden määräytymisestä niissä tilanteissa, joissa lapsi on saanut alkunsa hedelmöityshoidoista annetussa laissa (1237/2006) tarkoitetulla tavalla.

Isyyslain säätämiseen johtaneessa hallituksen esityksessä ([HE 91/2014 vp](#)) todetaan, että jos miehen oikeudellinen sukupuoli 3 §:n 2 momentissa tarkoitettuna tapahtuman (siittäminen/siittiöiden käyttäminen äidin hedelmöittämiseen) tai 3 momentissa tarkoitettuna suostumuksen (suostumus hedelmöityshoitoon) antamisen jälkeen mutta ennen lapsen syntymää vahvistetaan naiseksi, tämä seikka ei estä isyyden vahvistamista. Lain 2 §:ssä säädettyä ei itse pykälässä eikä sen perusteluissa erikseen täsmennetä translain 5 §:n näkökulmasta. Näin ollen isyyslain 2 §:ään sovelletaan translain 5 §:n pääsääntöä siitä, että vahvistettua sukupuolta on pidettävä henkilön sukupuolena lainsäädäntöä sovellettaessa. Toisin sanoen sukupuolensa vahvistanut transmies katsotaan hänen

aviovaimolleen syntyneen lapsen isäksi isyysolettaman nojalla, jos transmiehen sukupuoli oli vahvistettu mieheksi ja pari oli avioliitossa lapsen syntymän hetkellä.

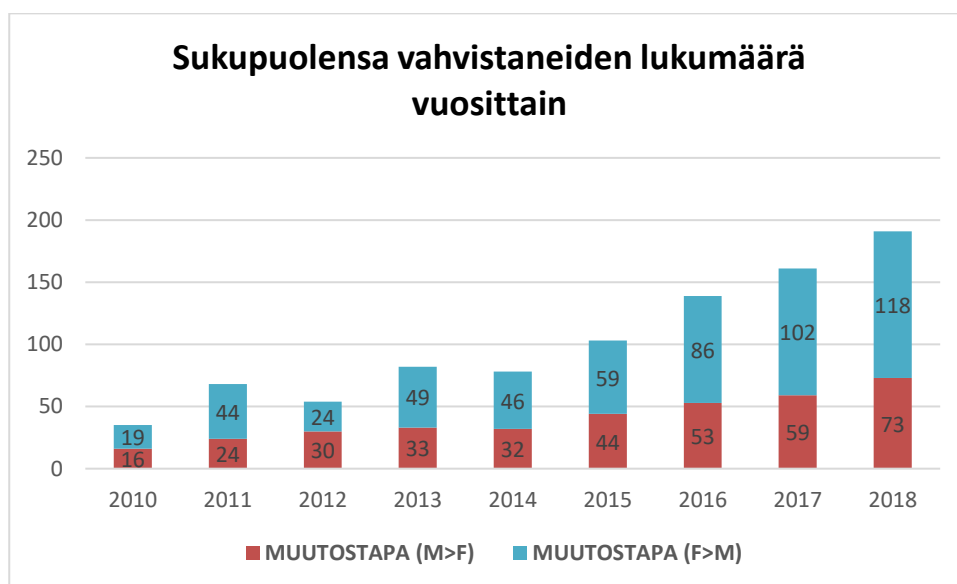
Äitiyslain (253/2018) 2 §:n säännös merkitsee tosiasiallista poikkeusta translain 5 §:n pääsääntöön. Äitiyslain 2 §:n mukaan lapsen äiti on se, joka on synnyttänyt lapsen. Äitiyslain säätämiseen johtaneessa kansalaisaloitteessa (KAA 3/2016 vp) pykälää perustellaan seuraavasti: ”Äitiyden toteaminen ei edellytä sitä, että lapsen synnyttänyt henkilö on sukupuoleltaan nainen. Sellaisissa harvoin esiintyvissä tilanteissa, joissa henkilön oikeudellinen sukupuoli on vahvistettu mieheksi, mutta hän on säilyttänyt anatomisen sukupuolensa mukaisen suvunjakamiskyvyn naisena, on mahdollista, että lapsen synnyttänyt henkilö on oikeudelliselta sukupuoleltaan mies. Säännös mahdollistaa äitiyden toteamisen näissäkkin tilanteissa.” Kansalaisaloitteessa ehdotettua äitiyslakia käsitellyt eduskunnan lakivaliokunta kiinnitti mietinnössään (LaVM 1/2018 vp) huomiota edellä mainittuun perusteluun. Valiokunta totesi, että ”perusteluissa kuvattu tilanne on oikeusministeriöltä saadun selvityksen mukaan todella harvinainen, mutta mahdollinen. Tällaisissa tilanteissa lapsen äitinä pidettäisiin oikeusministeriön käsityksen mukaan nykyisinkin tavanomaisoikeudellisen periaatteen mukaisesti sitä, joka on synnyttänyt lapsen. [...] Saamansa selvityksen perusteella lakivaliokunta toteaa, etteivät ehdotettu säännös ja edellä kuvatut perustelulausumat merkitse nykytilanteeseen muutosta, vaan tältäkin osin ne vastaavat asiallisesti nykytilaa. Valiokunnan mielestä ehdotettu säännös ja perustelut ovat myös lapsen edun mukaisia, sillä jos lapsen synnyttävää henkilöä ei perusteluissa kuvatussa tapauksessa pidettäisi lapsen äitinä, lapsen synnyttävän henkilön ja hänen lapsensa välille ei syntyisi minkäänlaista oikeudellista suhdetta. Tämä johtuu siitä, että lapsen synnyttänyttä miestä ei voitaisi pitää myöskään isyyslain mukaisena isänä, koska isyyslain mukaan isyys perustuu joko isyysolettamaan eli avioliittoon synnyttäjän kanssa (2 §) tai isyyden tunnustamiseen, mutta se ei perustu lapsen synnyttämiseen. Selvyyden vuoksi lakivaliokunta myös toteaa, ettei käsillä oleva kansalaisaloite sisällä säännösehdotuksia transsukupuolisten henkilöiden vanhemmuudesta. Tähän liittyvät erityiskysymykset on perusteltua ja tarkoituksenmukaista ratkaista erikseen siinä yhteydessä, kun sosiaali- ja terveysministeriössä arvioidaan transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain (563/2002) muutostarpeita.”

Hedelmöityshoitolaain 1 §:n 1 momentin mukaan laissa säädetään sellaisen hedelmöityshoidon antamisesta, jossa ihmisen sukusolu tai alkio viedään naiseen raskauden aikaansaamiseksi. Koska säännöstä sovellettaessa on translain 5 §:n mukaisesti henkilön sukupuolena pidettävä vahvistettua sukupuolta, sääntely lähtökohtaisesti estää hedelmöityshoidon antamisen sellaiselle henkilölle, joka on oikeudelliselta sukupuoleltaan mies. Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira onkin ohjeistanut hedelmöityshoitoa antavia yksiköitä pidättäytymään hedelmöityshoidon antamisesta oikeudellisen sukupuolensa mieheksi vahvistaneelle henkilölle. Valvira on lisäksi ohjeistanut yksiköitä pidättäytymään oikeudellisen sukupuolensa mieheksi vahvistaneen henkilön munasolujen varastoinnista vastaista omaa käyttöä varten. Sitä vastoin Valvira pitää sallittuna oikeudellisen sukupuolensa naiseksi vahvistaneen henkilön siittiöiden varastointia ja käyttöä hänen naispuolisen parikumppaninsa hedelmöityshoitoon (Tarja Vainiola, Valvira, henkilökohtainen tiedonanto 31.12.2019).

2.2 Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt ja heidän asemansa

2.2.1 Yleistä

Työryhmä pyysi Väestörekisterikeskukselta tietoa siitä, kuinka monen henkilön oikeudellinen sukupuoli vahvistetaan vuosittain translaissa säädetyllä tavalla. Väestörekisterikeskus toimitti pyydetyt tiedot vuosilta 2010 – 2018 (ks. kaavio alla). Saaduista tiedoista käy ilmi, että oikeudellisen sukupuolensa vahvistaneiden henkilöiden lukumäärä on viisinkertaistunut vuodesta 2010 vuoteen 2018. Tarkastelujakson aikana yhteensä 911 henkilön oikeudellinen sukupuoli on vahvistettu vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on merkitty väestötietojärjestelmään. Toinen merkittävä havainto on se, että sukupuolensa naisesta mieheksi vahvistaneiden henkilöiden lukumäärä on jatkuvasti noin puolitoista kertaa suurempi kuin sukupuolensa miehestä naiseksi vahvistaneiden henkilöiden lukumäärä. Ainoaksi poikkeukseksi tästä muodostuu vuosi 2012, jolloin sukupuolensa miehestä naiseksi vahvistaneiden henkilöiden lukumäärä oli suurempi kuin sukupuolensa naisesta mieheksi vahvistaneiden henkilöiden lukumäärä. Kolmas merkittävä havainto on, että kaikki transpoliklinikoilla transsukupuolisuusdiagnoosin ja niin sanotun second opinion -lausunnon oikeudellista sukupuolen vahvistamista varten saaneista eivät tosiasiallisesti hae oikeudellisen sukupuolen vahvistamista tai hakemuksen tekeminen voi tapahtua usean vuoden viiveellä.

Väestörekisterikeskus 21.10.2019

Väestörekisterikeskukselta saaduista lukumäärätiedoista ilmeni lisäksi, että vain pieni osa oikeudellisen sukupuolensa vahvistaneista henkilöistä vahvisti sukupuolensa takaisin syntymässä määrityksiksi sukupuolekseen. Tällaisia tapauksia oli tarkasteltavana ajanjaksona, vuosina 2010 – 2018, yhteensä kahdeksan kappaletta, mikä on vähemmän kuin yksi prosentti kaikista oikeudellisen sukupuolen vahvistamista koskevista päätöksistä (911 kappaletta).

Translaissa ja sen nojalla annetussa sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön asetuksessa sukupuolen muuttamiseen tähtäävän tutkimuksen ja hoidon järjestämisestä sekä lääketieteellisestä selvityksestä transseksuaalin sukupuolen vahvistamista varten (1053/2002), jäljempänä *transasetus*, tarkoitett-

tuihin tutkimuksiin ja hoitoihin hakeutuvien henkilöiden lukumäärä on niin ikään moninkertaistunut 2000-luvulla. Kaikki diagnoosin saaneet henkilöt eivät kuitenkaan hae oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista. Syytä kumpaankaan ilmiöön ei tiedetä.

Tutkimuksiin ja hoitoihin hakeutuvien henkilöiden ikärakenne on muuttunut niin, että 2000-luvun kuluessa yhä nuoremmat henkilöt ovat hakeutuneet tutkimuksiin ja hoitoihin. Lisäksi yhä suurempi osa tutkimuksiin ja hoitoihin hakeutuvista henkilöistä on tyttöjä ja nuoria naisia. Myös muunsukupuolisuuden kokemus on lisääntynyt. Nämä ilmiöt ovat yleismaailmallisia. Ilmiöiden syy ei ole tiedossa. (ks. esim. Könsdysfori hos barn och unga: En kunskapskartläggning. SBU bereder. [Rapport 307/2019.](#))

2.2.2 Transsukupuoliset henkilöt

Kielitoimiston määritelmän mukaan transsukupuolinen on henkilö, joka tuntee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen. [Trasek](#) ry:n määritelmän mukaan transsukupuolinen on henkilö, jonka sukupuoli ei vastaa hänelle syntymässä määriteltä sukupuolta, kun taas [Seta](#) ry:n käyttämän määritelmän mukaan transsukupuolinen on ihminen, jolla on voimakas sukupuoliristiriita. [Lääkäriseura Duodecimin Terveyskirjastossa](#) transsukupuolisuudella viitataan tilanteeseen, jossa henkilöllä on vakaa, pitkäaikainen ja jäsentynyt kokemus siitä, että hän kuuluu itselleen syntymässä määritellyn sukupuolen suhteen vastakkaiseen sukupuoleen.

Transsukupuolisuuteen liittyä usein sukupuoliristiriidan kokemus. Sukupuoli-identiteetin ja kehon välinen ristiriita saattaa aiheuttaa kehoon liittyvää ahdistusta eli kehodysforiaa. Osa transsukupuolisista henkilöistä toivoo lääketieteellisiä sukupuolen korjaushoitoja, kun taas osa heistä toivoo kokemansa sukupuoli-identiteetin sosiaalista ja oikeudellista tunnustamista.

Etu- ja sukunimilaki (946/2017) mahdollistaa sukupuoli-identiteettiä vastaavan etunimen ottamisen. Lain 2 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan etunimeksi voidaan hyväksyä vain samalle sukupuolelle vakiintunut nimi. Tästä harkinnanvaraisesta edellytyksestä voidaan kuitenkin lain 3 §:n 4 kohdan mukaan poiketa erityisistä syistä. Lainkohdan perustelujen mukaan erityisiin syihin kuuluvat muun ohella nimenhakijan sukupuoli-identiteettiin liittyvät syyt.

Sukupuolen vahvistaminen merkitsee koetun sukupuoli-identiteetin oikeudellista tunnustamista. Oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen seurauksena asianomainen henkilö saa uuden henkilötunnuksen, ja hän tulee kohdelluksi koetun sukupuolensa mukaisella tavalla niillä elämänalueilla, joilla sukupuolelle edelleen annetaan oikeudellista merkitystä.

Sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä säädetään translaissa. Lain 1 §:n mukaan henkilö vahvistetaan kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetussa laissa (661/2009) tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän:

- 1) esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa sekä siitä, että hänet on steriloitu tai että hän muusta syystä on lisääntymiskyvytön;
- 2) on täysi-ikäinen; ja
- 3) on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa.

Jos henkilö on rekisteröidyssä parisuhteessa, vahvistamisen edellytyksenä on lisäksi se, että parisuhteen toinen osapuoli on ilmoittanut Digi- ja väestötietovirastolle suostuvansa rekisteröidyn parisuhteen muuttumiseen avioliitoksi.

Steriloimislain (283/1970) 1 §:ään lisättiin translain säätämisen yhteydessä uusi 7 kohta, jonka mukaan steriloimiseen voidaan mainitun lain säännöksiä noudattaen asianomaisen henkilön pyynnöstä ryhtyä, kun henkilö pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja elää tämän sukupuolen mukaisessa roolissa. Steriloimisesta päättää tällöin kaksi lääkäriä. Lainkohdan perusteissa todetaan, että koska oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen olisi mahdollista vain sillä edellytyksellä, että henkilö on lisääntymiskyvytön, on steriloimislaissa tarpeen mahdollistaa steriloiminen myös tilanteissa, joissa hakija kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen. Steriloimisia on Suomessa tehty sukupuolen vahvistamisen vuoksi tietyvästi vain yksittäistapauksissa silloin, kun henkilön terveydentila on estänyt hormonihoitot tai kohdun ja munasarjojen poiston. Hormonihoitojen sivuvaikutuksena ilmenevän hedelmättömyyden on tulkittu täyttävän translain lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen siitakin huolimatta, että hedelmällisyys saattaa palautua, jos hormonihoitot lopetetaan.

Lainsäädännön muutostarpeita on aiemmin arvioitu sosiaali- ja terveysministeriön syyskuussa 2013 asettamassa transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain uudistamisen työryhmässä. Työryhmän tehtävänä oli laatia tarvittavat ehdotukset lisääntymiskyvyttömyysvaatimusta ja tuolloin translaissa ollutta naimattomuusvaatimusta koskevien muutosten toteuttamiseksi translakiin. Työryhmän oli lisäksi arvioitava mahdolliset muut translain muutostarpeet ja tehtävä ehdotuksensa jatkotyöskentelyn pohjaksi.

Työryhmän loppuraportti ”Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykset” ([STM:n raportteja ja muistioita 2015:23](#)) julkaistiin toukokuussa 2015. Työryhmän laatimassa luonnoksessa hallituksen esitykseksi lisääntymiskyvyttömyys ja naimattomuus sukupuolen vahvistamisen edellytyksinä ehdotettiin poistettaviksi translaista. Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi lähetettiin sidosryhmille elokuussa 2014, ja esitysluonnos viimeisteltiin lausuntokierroksen jälkeen virkatyönä. Hallitus ei antanut esitystä eduskunnalle.

Lainsäädännön uudistamistarpeen taustalla on muun muassa Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutetun Nils Muižnieksin vierailu Suomessa kesäkuussa 2012. Vierailun johdosta julkaistussa raportissaan ([CommDH\(2012\)27](#)) ihmisoikeusvaltuutettu kehotti Suomea poistamaan transsukupuolisia henkilöitä koskevat lisääntymiskyvyttömyys- ja naimattomuusvaatimukset sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä.

Euroopan neuvoston ministerikomitean vuonna 2010 antamassa suosituksessa toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi ([CM/Rec\[2010\]5](#)) todetaan, että oikeudellisen sukupuolen vahvistamiselle asetettavia ennakko-vaatimuksia olisi tarkasteltava säännöllisesti loukkaavien vaatimuksien poistamiseksi. Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet taatakseen henkilön oikeudellisen sukupuolen tunnistamisen kaikilla elämäntilanteilla, erityisesti mahdollistamalla nimen ja sukupuolen muuttamisen virallisiin asiakirjoihin nopeasti, avoimesti ja helposti; jäsenvaltioiden olisi myös tarvittaessa varmistettava, että muut kuin valtion toimijat tunnustavat sukupuolenkorjauksen vastaavasti ja tekevät vastaavat muutokset keskeisten asiakirjojen, kuten opinto- ja työtodistusten, osalta.

Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen (CEDAW) toimeenpanoa valvova asiantuntijakomitea suositteli vuonna 2014, että Suomi muuttaisi pikaisesti translakia niin, että transsukupuolisten henkilöiden sukupuoli voidaan vahvistaa ilman, että heidän tulee suostua sterilisaatioon taikka mukautua stereotyyppisiin käsityksiin maskuliinisesta tai feminiinisestä ulkonäöstä tai käyttäytymisestä ([CEDAW/C/FIN/CO/7](#)).

Suomen ihmisoikeustilannetta tarkasteltiin kolmannen kerran YK:n ihmisoikeusneuvoston alaisen UPR-työryhmän (Universal Periodic Review) 27. istunnossa Genevessä toukokuussa 2017 ([A/HRC/36/8](#)). Suomi sai tuolloin kymmenen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen aseman ja oikeuksien parantamista koskevaa suositusta muun muassa Ruotsilta, Irlannilta, Kanadalta ja Alankomailta.

YK:n seksuaali- ja sukupuolivähemmistöasioiden riippumaton asiantuntija Victor Madrigal-Borloz luovutti vuonna 2018 yleiskokoukselle raporttinsa, joka käsittelee suojelua seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin perusteella tapahtuvaa väkivaltaa ja syrjintää vastaan ([A/73/152](#)). Riippumaton asiantuntija tuo raportissaan esille eräitä keinoja, joilla turvataan sukupuoli-identiteetin kunnioittaminen. Lisäksi hän antaa jäsenvaltioille ohjeita siitä, kuinka toimitaan tilanteissa, joissa esiintyy sukupuoli-identiteettiin perustuvaa väkivaltaa ja syrjintää. Raportin suositusosiossa riippumaton asiantuntija kehottaa jäsenvaltioita ottamaan käyttöön oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen menettelyn, joka on yksinkertainen, saavutettavissa oleva ja luottamuksellinen hallinnollinen prosessi, perustuu asianomaisen henkilön itsemääräämiseen sekä turvaa vapaan ja tietoon perustuvan suostumuksen siten, ettei sukupuolen vahvistamisen ehdoksi aseteta lääketieteellisiä ja/tai psykologisia lausuntoja, jotka ovat luonteeltaan kohtuuttomia tai patologisoivia. Menettelyn tulisi olla maksuton siinä määrin kuin mahdollista. Menettelyn tulisi lisäksi tunnustaa ja tunnustaa ei-binääriset identiteettikokemukset.

Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous antaa [päättölauselmassaan 2239 \(2018\)](#) (Private and family life: achieving equality regardless of sexual orientation) suositukset neuvoston jäsenvaltioille. Yleiskokous kehottaa jäsenvaltioita muun ohella varmistamaan, että niiden parisuhdetta, vanhempia ja lapsia koskevia lakeja, määräyksiä ja politiikkoja sovelletaan ilman seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella tapahtuvaa syrjintää. Yleiskokous kehottaa jäsenvaltioita turvaamaan sateenkaariperheiden vanhempien ja lasten oikeudet ilman seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella tapahtuvaa syrjintää.

Euroopan parlamentti hyväksyi helmikuussa 2019 [päättölauselman 2018/2878\(RSP\)](#) intersukupuolisten henkilöiden oikeuksista. Parlamentti ilmaisee päättölauselmassa myönteisen suhtautumisen osassa jäsenvaltioita hyväksytyihin lakeihin, joissa säädetään itsemääräämisoikeuteen perustuvasta oikeudellisen sukupuolen vahvistamisesta, ja kehottaa muita jäsenvaltioita hyväksymään vastaavaa lainsäädäntöä.

Euroopan rasismien ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio (ECRI), joka on Euroopan neuvoston asettama riippumaton ihmisoikeustilannetta ja rasismia seuraava toimielin, julkaisi 10.9.2019 Suomea koskevan raportin ([CRI\(2019\)38](#)). Komissio toteaa raportissaan, että sukupuolen korjaushoitojen saamisessa on ollut vakavia viivästyksiä, mikä johtuu osittain hakemusten merkittävästä lisääntymisestä viime vuosina ja osittain siitä, että hoitoihin erikoistuneita yksiköitä on vain kaksi.

Komissio suosittaa sen vuoksi kolmannen yksikön perustamista Suomeen. Viranomaisten tulisi komission mukaan harkita ulkomailla tehtyjen sukupuolenkorjaustoimenpiteiden kustannusten korvaamista siihen asti, kunnes kolmas yksikkö on toimintavalmiudessa (kohta 103). Lisäksi komissio suosittaa translain muuttamista niin, että siitä poistetaan vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä (kohta 101).

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) antoi huhtikuussa 2017 ratkaisunsa tapaukseen *A.P., Carçon and Nicot v. France* ([no. 79885/12](#)). Tapauksessa tarkasteltiin sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen ennakkoehtoina olevaa vaatimusta sterilisaatiosta ja hoidoista, jotka suurella todennäköisyydellä johtaisivat lisääntymiskyvyttömyyteen. Aiemmassa oikeuskäytännössään EIT oli jo katsonut, että sterilisaatiovaatimusta ei voida asettaa sukupuolen korjausoperaation ennakkoehdoksi (tapaus *Y.Y. v. Turkey*, [no. 14793/08](#)). Tapauksessa *A.P., Carçon and Nicot* EIT lausui, että sterilisaatioon johtavan operaation asettaminen sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen ennakkoehdoksi asettaa muutosta hakevan henkilön tilanteeseen, jossa henkilön valinta nauttia oikeudesta yksityiselämän suojaan tarkoittaa käytännössä samalla luopumista oikeudesta fyysiseen koskemattomuuteen. EIT:n mukaan lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen osalta valtion käytäntö rikkoi Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mukaista oikeutta yksityis- ja perhe-elämän kunnioittamiseen.

EIT on antanut myös yhden Suomen translakia koskevan tuomion. Tapauksessa *Hämäläinen v. Finland* ([no. 37359/09](#)) sukupuolensa miehestä naiseksi korjannut henkilö valitti, että hänen oikeuttaan yksityis- ja perhe-elämään oli loukattu sen johdosta, että sukupuolen vahvistaminen edellytti hänen avioliittonsa muuttamista rekisteröidyksi parisuhteeksi. Valittaja vetosi valituksessaan erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklaan (oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta), 12 artiklaan (oikeus avioliittoon) ja 14 artiklaan (syrjinnän kielto).

EIT katsoi tuomiossaan, että Euroopan ihmisoikeussopimus ei aseta jäsenvaltioille velvollisuutta sallia samaa sukupuolta olevien avioliittoa eikä sopimus myöskään vaadi erikoisjärjestelyitä kyseistä tapausta vastaavissa tilanteissa. EIT:n mukaan Euroopassa ei ole tapahtunut merkittävää muutosta sitten tuomioistuimen edellisen tuomion (tapaus *Schalk and Kopf v. Austria*, [no. 30141/04](#)) vastaavassa kysymyksessä. Eurooppalaisen konsensuksen puuttuessa ja huomioiden kyseessä olevan asian luonne Suomelle oli annettava laaja harkintamarginaali asian sääntelyssä. EIT ei tältä osin muuttanut aiempaa linjaustaan.

EIT katsoi Suomen lainsäädännön tarjoavan valittajalle useita vaihtoehtoja. Nykytilan säilyttämisen tai avioeron lisäksi valittajalla oli todellinen mahdollisuus muuttaa avioliittonsa puolisonsa suostumuksella rekisteröidyksi parisuhteeksi. Näin valittaja saisi paitsi oikeudellisen sukupuolensa vahvistettua myös oikeudellisen suojan suhteelleen. EIT katsoi, että rekisteröity parisuhde tarjoaisi valittajalle ja hänen perheelleen avioliittoa vastaavan oikeudellisen suojan, eivätkä avioliiton ja rekisteröidyn parisuhteen erot vaikuttaisi tosiasiallisesti valittajan parisuhde- tai perhetilanteeseen. Puolison suostumus oli EIT:n mukaan tarpeen, jotta kumpaakin puolisoa voitiin suojella toistensa yksipuolisten päätösten vaikutuksilta.

Edellä mainittujen kansainvälisten toimielinten lisäksi myös kansalliset toimielimet ovat vaatineet translainsäädännön uudistamista. Ihmisoikeuskeskuksella on eduskunnan oikeusasiamiehen asettama ihmisoikeusvaltuuskunta. Valtuuskunta vaati joulukuussa 2017 antamassaan kannanotossa

maan hallitusta ryhtymään translain pikaiseen uudistamiseen ([Suomi rikkoo Euroopan ihmisoikeussopimusta – ihmisoikeusvaltuuskunta vaatii translain kiireellistä uudistamista](#)). Valtuuskunnan kannanoton mukaan oikeudellisen sukupuolen vahvistamista ja sukupuolenkorjausta koskevat prosessit tulee eriyttää toisistaan. Transsukupuolisten henkilöiden oikeus lääketieteelliseen hoitoon ja henkilön tarpeisiin perustuviin muihin palveluihin tulee turvata osana terveystalv palveluja. Täysi-ikäisyyden kriteeriä tulisi myös selvittää säädösvalmistelussa ja harkita poistettavaksi sukupuolen oikeudellisessa vahvistamisessa ottaen huomioon lapsen ikä, kehitystaso ja lapsen etu. Transsukupuolisten henkilöiden itsemääräämisoikeus, yksityiselämä ja henkilökohtainen koskemattomuus tulee turvata laissa.

Tasa-arvovaltuutettu, lapsiasiavaltuutettu ja yhdenvertaisuusvaltuutettu julkaisivat toukokuussa 2018 yhteisen kannanoton, jossa valtuutetut vaativat translain uudistamista niin, että se vastaa perus- ja ihmisoikeuksia (Tasa-arvovaltuutettu, lapsiasiavaltuutettu ja yhdenvertaisuusvaltuutettu: [Translaki uudistettava vastaamaan perus- ja ihmisoikeuksia](#)).

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies kiirehti 24.10.2018 antamassaan ratkaisussa ([EOAK/2842/2017](#)) translain muuttamista siten, että siitä poistetaan lisääntymiskyvyttömyyden vaatimus sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä. Samalla translain nimi tulisi muuttaa laiksi sukupuolen vahvistamisesta. Apulaisoikeusasiamies katsoi ihmisoikeusvaltuuskunnan tavoin, että täysi-ikäisyyden kriteeriä tulisi myös arvioida säädösvalmistelussa ja harkita poistettavaksi sukupuolen oikeudellisessa vahvistamisessa ottaen huomioon lapsen ikä, kehitystaso ja lapsen etu.

Eduskunnan työ- ja tasa-arvovaliokunta totesi tasa-arvovaltuutetun kertomuksen johdosta maaliskuussa 2019 antamassaan mietinnössä ([TyVM 16/2018 vp](#)) kannattavansa translain uudistamistyön aloittamista.

Naimattomuusvaatimuksesta on luovuttu Pohjoismaissa kokonaan sen jälkeen, kun Suomessa säädettiin sukupuolineutraali avioliittolaki, ja translakia muutettiin sen seurauksena vuonna 2017. Lisääntymiskyvyttömyysvaatimus on jäljellä vain Suomen translaissa. Ruotsin laista se poistettiin vuonna 2013. Lääketieteellinen selvitys vaaditaan Suomen lisäksi Ruotsissa. Islannissa, Norjassa ja Tanskassa on käytössä itsemääräämisoikeuteen perustuva menettely, jossa sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen ei edellytä lääketieteellistä selvitystä tai diagnoosia transsukupuolisuudesta. Norjassa myös alle 18-vuotias voi hakea sukupuolen vahvistamista. Kaikkien pohjoismaiden laeista heijastuu edelleen käsitys kaksijakoisesta sukupuolesta.

Islannin, Norjan ja Tanskan lisäksi ainakin Irlannissa, Maltalla ja Argentiinassa on käytössä itsemääräämisoikeuteen perustuva oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen.

Lisääntymiskyvyttömyysvaatimus on ihmis- ja perusoikeuksien kannalta erityisen ongelmallinen. Kansainvälisen ihmisoikeuskehityksen valossa translainsäädäntöä ja sen perusratkaisuja on perusteltua tarkastella laajemminkin. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmä ehdotti loppuraportissaan, että tulevaisuudessa selvitetään mahdollisuutta muuttaa lainsäädäntöä siten, että henkilö voisi ilmoittaa tai tehdä hakemuksen sukupuolensa vahvistamisesta väestötietoihin, ja rekisterimerkinnän muutos voitaisiin tehdä ilman vaatimusta lääketieteellisen selvityksen antamisesta transsukupuolisuudesta. Vaatimusta täysi-ikäisyydestä sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen

edellytyksenä voi työryhmän näkemyksen mukaan olla perusteltua tarkastella. Samoin olisi perusteltua arvioida, miten sukupuolensa vahvistaneen henkilön vanhemmuudesta tulisi säätää.

2.2.3 Intersukupuoliset henkilöt

Kielitoimiston määritelmän mukaan intersukupuolisella henkilöllä on sekä miehen että naisen sukupuoliominaisuuksia. Intersukupuolisuus.fi –sivustolla intersukupuolisuus määritellään synnynäiseksi tilaksi, jossa yksilön fyysiset sukupuoliominaisuudet eivät mahdu luokiteltuun miehen ja naisen kategoriaan tai ovat ristiriidassa keskenään. [Seta](#) ry:n mukaan intersukupuolisuus tarkoittaa joukkoa erilaisia kehon variaatioita, joissa sukupuolitetut piirteet, kuten kromosomit, sukuelimet tai hormonitoiminta, eivät ole yksiselitteisesti nais- tai miestyypilliset.

Intersukupuolisten lasten hoitoa säätelevät maassamme terveydenhuollon yleiset säännökset. Eri-tyislainsäädäntöä asiasta ei ole. Kirurgiset hoidot on keskitetty pääosin HUS:n lasten ja nuorten sairaalaan. Lääkäri määrittelee vastasyntyneen lapsen sukupuolen. Valtakunnallisen sosiaali- ja terveysalan eettisen neuvottelukunnan ETENEn vuonna 2016 julkaiseman [raportin](#) mukaan vanhempia kuullaan asiassa vaihtelevassa määrin.

YK:n ihmisoikeuskomissaari Navi Pillay kiinnitti huomionsa vuonna 2011 julkaistussa raportissaan ”Discriminatory laws and practices and acts of violence against individuals based on their sexual orientation and gender identity” ([A/HRC/19/41](#)) syrjivään lainsäädäntöön sekä käytäntöihin ja vihatarkoituksiin, jotka liittyvät seksuaaliseen suuntautuneisuuteen ja sukupuoli-identiteettiin. Raportti käsittelee myös intersukupuolisten henkilöiden asemaa. Vuonna 2014 Pillay antoi [lausunnon](#), jonka mukaan lääketieteellisesti tarpeettomia ja peruuttamattomia toimenpiteitä ja sterilisaatioita tehdään intersukupuolisille lapsille edelleen ilman heidän suostumustaan, mikä aiheuttaa heille elinikäistä vahinkoa.

Intersukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumisen puolesta on ottanut kantaa myös YK:n erityisraportoija Juan E. Méndez vuoden 2013 raportissaan ([A/HRC/22/53](#)), joka käsittelee kidutusta ja muuta julmaa, epäinhimillistä tai halventavaa kohtelua tai rangaistuksia. Méndezin mukaan sukuelinten normalisoimiseen tähtäävä kirurgia ilman asianomaisen henkilön suostumusta on yksi kidutuksen muoto.

Euroopan unionin perusoikeusvirasto (FRA) on kartoittanut intersukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumista eri Euroopan maissa. Yhteenveto selvityksestä on julkaistu huhtikuussa 2015 ([FRA Focus paper 04/2015](#)). FRA:n mukaan jäsenmaiden on tarkistettava lainsäädäntönsä syrjinnän ehkäisemiseksi sekä selvítettävä ja tarvittaessa ohjeistettava intersukupuolisiin lapsiin kohdistuvaa kirurgista ja lääketieteellistä hoitoa.

Euroopan neuvoston ihmisoikeuskomissaari julkaisi toukokuussa 2015 laajan [Human Rights and Intersex People –tutkimusraportin](#), joka sisältää ihmisoikeuskomissaarin suositukset ja yksityiskohdista ohjeistusta jäsenmaiden hallitusten ja yksittäisten toimijoiden käyttöön. Raportin tavoitteena on intersukupuolisten henkilöiden tarpeettomien normalisoivien hoitotoimenpiteiden lopettaminen silloin, kun niitä toteutetaan ilman asianomaisen henkilön vapaata, tietoon perustuvaa suostumusta. Raportissa esitellään myös keinoja suojata intersukupuolisia henkilöitä syrjinnältä ja turvata heidän oikeussuojansa sekä tapoja ilmaista sukupuoli virallisissa dokumenteissa.

Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous antaa [päättölauselmassaan 2191 \(2017\)](#) (Promoting the human rights of and eliminating discrimination against intersex people) neuvoston jäsenvaltioille kattavat suositukset intersukupuolisten ihmisten syrjinnän ehkäisemiseksi ja ihmisoikeuksien toteutumiseksi. Yleiskokous kehottaa jäsenvaltioita kieltämään kiireettömät lasten sukupuolipiirteitä muokkaavat lääketieteelliset toimenpiteet. Kaikkia lapsen sukupuoliirteitä muokkaavia lääketieteellisiä toimenpiteitä, jotka eivät ole välttämättömiä lapsen terveyden kannalta, tulee lykätä siihen asti, että lapsi voi itse antaa niihin oman tietoon perustuvan suostumuksensa.

Yleiskokous myös kehottaa jäsenvaltioita järjestämään intersukupuolisten lasten hoidon moniammatillisissa tiimeissä, joissa on lääketieteen ammattilaisten lisäksi myös psykologisen tuen ammattilaisia ja asiantuntijoita, joilla on osaamista hoitoon liittyvistä eettisistä ja ihmisoikeudellisista kysymyksistä. Hoidon perustana tulee olla hoitokäytäntö, joka on toteutettu moniammatillisena yhteistyönä eri alojen ammattilaisten ja intersukupuolisten ihmisten edustajien kesken.

Euroopan parlamentin helmikuussa 2019 hyväksymässä [päättölauselmassa 2018/2878\(RSP\)](#) intersukupuolisten henkilöiden oikeuksista todetaan, että intersukupuolisille lapsille tehdään paljon leikkauksia ja annetaan lääketieteellistä hoitoa, vaikka useimmissa tapauksissa hoidot eivät ole lääketieteellisesti tarpeellisia. Kosmeettisina pidettäviä ja kiireellisiä leikkauksia voidaan tarjota yhdessä, yhtenä pakettina, mikä estää vanhempia ja intersukupuolisia ihmisiä saamasta täysimääräisesti tietoa kunkin leikkauksen vaikutuksista. Intersukupuolisille lapsille tehdään leikkauksia ja annetaan lääketieteellistä hoitoa ilman heidän itsensä antamaa täyttä tietoon perustuvaa etukäteis-suostumusta. Intersukupuolisten sukelinten silpominen voi aiheuttaa elinikäisiä seuraamuksia, kuten psykologisia traumoja ja fyysisiä vammoja. Päättölauselmassa todetaan edelleen, että itsemääräämisoikeuteen perustuva oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen on mahdollista vain kuudessa jäsenvaltiossa. Edellä sanotun johdosta parlamentti tuomitsee jyrkästi sukupuolen normalisoivat hoidot ja leikkaukset sekä suhtautuu myönteisesti tällaiset leikkaukset kieltäviin lakeihin, jollainen on voimassa esimerkiksi Maltalla ja Portugalissa, rohkaisten muita jäsenvaltioita hyväksymään vastaavaa lainsäädäntöä mahdollisimman pian. Parlamentti kehottaa jäsenvaltioita varmistamaan, että ketään ei pakoteta tarpeettomiin hoitoihin tai leikkauksiin varhaislapsuudessa tai lapsuudessa, ja takaamaan intersukupuolisten lasten ruumiillinen koskemattomuus, autonomia ja itsemääräämisoikeus.

ETENE kiinnitti vuonna 2016 julkaistussa intersukupuolisten lasten hoitoa käsittelevässä [kannanotossaan](#) huomiota siihen, että lapsi ei voi Suomessa vaikuttaa sukupuolensa määrittämiseen, vaan viranomaiset määräävät sen. Intersukupuolisille henkilöille lapsena tehdyt ulkonäköä muuttavat toimenpiteet voivat muokata häntä toiseen suuntaan kuin millaiseksi hänen käsitys itsestään ja sukupuoli-identiteetistään lopulta muodostuu. ETENEn mukaan sukupuolen määrittämiseen tähtäävät toimenpiteet voivat olla turhia ja jopa haitallisia, ja ne voivat aiheuttaa paljon kärsimystä lapselle mutta myös kustannuksia yhteiskunnalle.

Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteon (2014) mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista on seurattava ja tietoa toteutumisesta levitettävä. Sukupuolivähemmistöjen koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden edistäminen sisällytettiin kansalliseen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmaan 2017-2019. Osana toimintaohjelman toimeenpanoa oikeusministeriö ja ulkoministeriö teettävät selvityksen ”Ei tietoa eikä

vaihtoehtoja; Selvitys intersukupuolisten ihmisten oikeuksista ja kokemuksista” ([OM:n selvityksiä ja ohjeita 2019:3](#)). Selvityksessä tarkastellaan intersukupuolisten ihmisten ja intersukupuolisten lasten vanhempien kokemuksia suomalaisessa terveydenhuollossa ja yhteiskunnassa. Selvityksessä käsitellään sitä, miten intersukupuolisten lasten syntymän yhteydessä tehdyt ratkaisut sekä lapsuus- ja nuoruusajan hoidot ovat vaikuttaneet heidän elämäänsä. Lisäksi käsitellään hyviä käytäntöjä intersukupuolisten lasten huomioimiseen päivähoitossa, koulussa, harrastuksissa ja terveydenhuollossa. Selvitys sisältää myös katsauksen lainsäädäntöön ja käytäntöihin Maltalla, Portugalissa, Saksassa ja Islannissa. Selvityksessä annettavat suositukset pohjautuvat selvitysaineiston lisäksi ihmisoikeustoimijoiden Suomelle antamille suosituksille.

Maltalla tuli huhtikuussa 2015 voimaan sukupuoli-identiteettiä, sukupuolen ilmaisua ja sukupuoli-piirteitä koskeva laki (Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics Act). Maltaan laissa kriminalisoidaan ensimmäisenä maailmassa lapsen sukupuolen muokkaus kirurgisesti tai muutoin ilman lapsen tietoon perustuvaa suostumusta. Laki koskee kaikkia sellaisia kirurgisia ja muita sukupuolta muokkaavia toimenpiteitä, jotka pystytään siirtämään siihen asti, kunnes lapsi pystyy antamaan toimenpiteille oman tietoon perustuvan suostumuksensa. Sukupuolta muokkaavia toimenpiteitä voidaan kuitenkin tehdä, jos alaikäinen pystyy antamaan tietoon perustuvan suostumuksensa huoltajansa välityksellä. Lapsen suostumusta arvioidaan hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Asiassa annettavan päätöksen tulee perustua lapsen edun arviointiin lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti. Lapsen on ymmärrettävä, mistä toimenpiteessä on kysymys, ja hänen tahdonilmaisunsa on kirjattava asianmukaisesti.

Lapsen huoltajat ja intersukupuolisten lasten hoidosta vastaava moniammatillinen työryhmä voivat erityistilanteessa päättää lääketieteellisistä toimenpiteistä ilman lapsen tietoon perustuvaa suostumusta. Yksinomaan sosiaalisista syistä tehtävät toimenpiteet eivät kuitenkaan ole sallittuja. Jos lapsi tarvitsee kiireellistä hoitoa terveydellisistä syistä, se tulee järjestää.

Maltaan lainsäädäntöä ei ole rajattu koskemaan intersukupuolisia lapsia, vaan sääntelyn tarkoituksena on turvata kaikkien oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja itsemääräämisoikeuteen. (Ks. Euroopan neuvoston parlamentaarisen yleiskokouksen päätöslauselman [taustaraportti](#), kohta 63)

Saksassa on vuodesta 2013 lähtien ollut voimassa käytäntö, jonka mukaan syntyvä lapsi on rekisteröitävä ilman sukupuolimerkintää, ellei hänen sukupuoltaan voida määrittää syntymän hetkellä. Käytäntöä on kritisoitu lapsen yksityisyyttä loukkaavana, sillä sukupuolimerkinnän puuttuminen voi tulla ilmi esimerkiksi päivähoitossa tai koulussa. Ensimmäisen kahden vuoden aikana vain 12 lasta oli rekisteröity ilman sukupuolimerkintää. Tuoreempia tietoja ei ole käytettävissä.

Maan perheministeriö teki marraskuussa 2017 esityksen, jonka mukaan maan siviililakiin lisättäisiin lapsen sukupuolen muokkaamista koskevaa sääntelyä. Esityksen mukaan lapsen vanhemmat eivät voisi antaa suostumustaan lapsen sukupuolta muokkaaviin toimenpiteisiin ilman pakottavaa lääketieteellistä syytä.

Perheministeriön esityksen taustalla on vuosia 2005 – 2014 koskeva selvitys, jonka mukaan intersukupuolisten lasten kosmeettinen sukuelinkirurgia ei ole vähentynyt tarkastelujaksolla useista

asiasta annetuista suosituksista huolimatta. Toiseksi Saksan rikoslaisissa säädetään henkilövahinkona rangaistavaksi tahdonvastaisten ja terveydellisesti tarpeettomien kirurgisten toimenpiteiden tekeminen. Vaikka säännös olisi sovellettavissa intersukupuolisille lapsille tehtäviin lääketieteellisesti tarpeettomiin kirurgisiin toimenpiteisiin, siihen ei käytännössä ole turvauduttu.

Edellä mainituista syistä Saksassa on tehty johtopäätös, jonka mukaan yksityisoikeudellisella sääntelyllä, jossa vastuu lapselle tehdyistä tarpeettomista sukuelinkirurgisista toimenpiteistä asetetaan lapsen huoltajille, voitaisiin tehokkaammin suojella lapsen henkilökohtaista koskemattomuutta ja itsemääräämisoikeutta.

Samassa yhteydessä perheministeriö esitti myös oikeudellisen sukupuolen vahvistamista koskevan sääntelyn uudistamista ja kolmannen sukupuolikategorian lisäämistä henkilöoikeudellista asemaa koskevaan lakiin. Tätä vaati myös Saksan perustuslakituomioistuin vuonna 2017 antamassaan päätöksessä. Tuomioistuimen mukaan maan perustuslaki suojaaa henkilön sukupuoli-identiteettiä myös silloin, kun hänen sukupuoli-identiteettinsä on muu kuin nainen tai mies. Tuomioistuin edellytti henkilöoikeudellista asemaa koskevaa lakia muutettavaksi vuoden 2018 loppuun mennessä niin, että lakiin lisätään kolmas sukupuolikategoria. Vaihtoehtoisesti sukupuolen rekisteröinnistä luovuttaisiin kokonaan.

Islannin pääministeri asetti lokakuussa 2019 työryhmän, jonka tehtävänä on valmistella intersukupuolisten lasten asemaa koskevat säännökset. Säännöksillä on tarkoitus täydentää heinäkuussa 2019 voimaan tullutta lakia itsemääräämiseen perustuvasta sukupuolesta (no. 80/2019). Mainitun lain mukaan henkilö voi valita naista tai miestä tarkoittavan rekisterimerkinnän sijaan sukupuoli-neutraalin merkinnän, jota kuvaa kirjain X asianomaisen henkilön henkilöasiakirjoissa. Laissa kielletään sukupuolipiirteisiin kajoavien toimenpiteiden tekeminen 16 vuotta täyttäneelle henkilölle, ellei toimenpiteeseen ole saatu asianomaisen henkilön kirjallista suostumusta. (Kristel Finnboga-dottir Flygenring, Islannin pääministerin kanslia, henkilökohtainen tiedonanto 12.12.2019)

2.2.4 Muunsukupuoliset henkilöt

[Seta](#) ry:n mukaan muunsukupuolisuus tarkoittaa sukupuoli-identiteettiä, joka ei ole yksiselitteisesti miehen tai naisen identiteetti, vaan näiden yhdistelmä tai jotain aivan muuta. Muunsukupuolisuuden käsitettä käytetään myös yleiskäsitteenä erilaisille ei-binäärisille sukupuolille. [Lääkäriseura Duodecimin Terveyskirjaston](#) määritelmän mukaan käsitteellä muunsukupuolisuus viitataan yleensä tilanteeseen, jossa henkilöllä on pitkäaikainen, vakaa ja jäsentynyt kokemus siitä, ettei hän kuulu itselleen syntymässä määritellyyn sukupuoleen, mutta toisaalta ei myöskään vastakkaiseen sukupuoleen. Muunsukupuolinen henkilö saattaa kokea sijoittuvansa jonnekin miehen ja naisen välimaastoon, koko jaottelun ulkopuolelle tai hän saattaa kokea, ettei hänellä ole sukupuoli-identiteettiä ollenkaan.

Muunsukupuoliset henkilöt eivät kuulu translain henkilölliseen soveltamisalaan, koska translain lähtökohdaksi on binäärinen sukupuolikäsitys. Suomessa vallitsee epäselvyys muun muassa siitä, ketkä ovat oikeutettuja sukupuolenkorjaushoitoihin ja mitkä hoidot kuuluvat julkisesti rahoitettuun terveydenhoitoon. Terveystieteiden tutkimuskeskus Palko on syksyllä 2018 käynnistänyt aiheesta suositusvalmistelun.

Vaikka tasa-arvolaki tunnistaa sukupuolen moninaisuuden, muunsukupuolisten henkilöiden ei ole käytännössä mahdollista saada sukupuoltaan tunnustettua, koska maassamme tunnustetaan vain kaksi oikeudellista sukupuolta. [Tasa-arvovaltuutetun kertomuksessa eduskunnalle](#) 20.12.2018 todetaan, että ”oikeuden saada juridinen sukupuolensa vahvistetuksi oman sukupuoli-identiteettinsä mukaiseksi ei pitäisi olla kytketty sukupuoliristiriidan lääketieteelliseen diagnosointiin ja hoitoon. Transsukupuolisten tilanteen lisäksi uudessa laissa olisi otettava huomioon myös muunsukupuolisten ja intersukupuolisten asema.” (s. 86)

Niin sanottua kolmatta sukupuolta tarkoittava merkintä on käytössä muun muassa Uudessa-Seelannissa, Australiassa, Saksassa ja Kanadassa. Islannin parlamentti hyväksyi kesäkuussa 2019 lain, jonka nojalla henkilöasiakirjoissa otetaan käyttöön kolmas sukupuolimerkintä naista ja miestä tarkoittavien merkintöjen lisäksi.

2.3 Terveydenhuollon alaan kuuluvia seikkoja

Sukupuoli-identiteetin variaatio tarkoittaa sukupuoli-identiteetin asettumista mihin tahansa kohtaan mies-nainen -dimensiolla tai sen ulkopuolelle, ei ainoastaan jakoa miehiin ja naisiin. Vain osalla sukupuolen variaatioon liittyy merkittävää kärsimystä (dysforiaa) ja toimintakyvyn heikkenemistä. Vielä pienempi osa toivoo saavansa lääketieteellistä hoitoa, eikä heidän sukupuoli-identiteettinsä aina asetu binääriselle mies-nainen –akselille, vaan he kokevat olevansa jotain muuta. Henkilö voi myös kokea olevansa kokonaan sukupuoleton, sekä mies että nainen tai jotain miehen ja naisen välillä. Suomessa tämä potilasryhmä luokitellaan muunsukupuolisuus-termin alle.

Eri yksilöiden kokemus sukupuoli-identiteetin ristiriidasta on erilainen. Osalle tärkeintä on tulla sosiaalisesti hyväksytyksi kokemansa sukupuoli-identiteetin mukaisesti. Sosiaalisesti koetun sukupuolen mukainen rooli tarkoittaa ensisijaisesti mahdollisuutta tulla kohdatuksi ja voida käyttäytyä kokemansa sukupuoliroolin mukaisesti. Osa toivoo kehodysforiansa lievittämiseksi erilaisia lääketieteellisiä hoitoja, jotka muokkaavat kehoa koetun sukupuolen suuntaan (transsukupuolisuus) tai häivyttävät kehon sukupuolta ilmaisevia piirteitä (muunsukupuolisuus). Kehitysikäisillä sukupuoli-identiteetti on usein vakiintumaton. Myös aikuisista osalla sukupuoli-identiteettikokemus voi muuttua elämän aikana tai liikkua muunsukupuolisuudesta transsukupuolisuuteen tai päinvastoin.

Maailman terveysjärjestö WHO julkaisi kesäkuussa 2018 uuden ICD-11 –luokituksen, jossa on luovuttu ICD-10 –luokitukseen sisältyvästä transsukupuolisuutta koskevasta diagnoosiluokituksesta (F64.0). ICD-11 –luokituksessa sukupuoliristiriita (*gender incongruence*; HA60, HA61 ja HA6Z) on siirtynyt mielenterveyden häiriöiden luokasta seksuaaliterveyden luokkaan. WHO:n mukaan järjestön jäsenmaiden on tarkoitus ottaa ICD-11 –luokitus käyttöön vuoden 2022 alussa.

Perustuslaki takaa jokaiselle oikeuden riittäviin terveyspalveluihin, minkä on katsottu viime kädessä tarkoittavan yksilölliseen tarpeeseen perustuvia palveluita. Perustuslaki ei rajaa oikeutta pelkästään sairauden vuoksi annettaviin terveyspalveluihin. Tämä huomioiden kansainvälisillä tautiluokituksilla tai niiden muutoksilla ei voi olla ratkaisevaa merkitystä arvioitaessa oikeutta julkisen terveydenhuollon palveluihin, vaan lähtökohtana tulee olla perustuslaista johdettu yksilöllisen tarpeen arvio. Pitkällä tähtäimellä luokitusten muutokset voivat kuitenkin vaikuttaa yhteiskunnassa vallitseviin käsityksiin siitä, millaiset tarpeet oikeuttavat julkisesti järjestettyihin terveydenhuollon palveluihin.

Sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä toimiva terveydenhuollon palveluvalikoimaneuvosto (Palko) käynnisti syksyllä 2018 suositusvalmistelun työnimellä ”Sukupuoli-identiteetin variaatioihin liittyvän dysforian lääketieteelliset hoidot”. Työn on tarkoitus valmistua vuoden 2020 aikana.

Palkon ratkaisut ovat suosituksia siitä, millaisia palveluita ja menetelmiä tulisi olla käytettävissä julkisesti järjestetyssä terveydenhuollossa. Niissä ei kuitenkaan oteta kantaa yksittäisen henkilön palvelujen tarpeeseen, eivätkä ne luo yksittäiselle henkilölle oikeutta saada tietyn sisältöisiä palveluja.

2.4 Erityisryhmät

Työryhmä kuuli toimikautensa aikana muun muassa Aspa-säätiön Voimaa seksuaalisuudesta – hankkeen edustajia. Hankkeen tarkoituksena on edistää eri tavoin vammaisten ihmisten ja mielen-terveyskuntoutujien seksuaalioikeuksien toteutumista asumisen palveluissa. Hankkeen edustajat toivat kuulemisessa esille vaikeuksia ja suoranaista syrjintää, joita translaissa ja –asetuksessa tarkoitettuihin tutkimuksiin ja hoitoihin hakeutuvat vammaiset henkilöt kohtaavat fyysisen, psyykkisen tai kognitiivisen toimintarajoitteensa johdosta. Kirurgisiin korjaustoimenpiteisiin ryhtymisen edellytykseksi on tavanomaisesti asetettu painoindeksi, jonka saavuttaminen voi toimintakyvyn rajoitteen vuoksi olla vaikeaa tai mahdotonta. Tampereella ja Helsingissä sijaitsevien transpolien saavutettavuus on suuri ongelma heille, jotka asuvat muualla Suomessa ja jotka vammansa vuoksi tarvitsevat henkilökohtaista avustajaa. Vammaisilta henkilöiltä on saatettu kokonaan evätä translain ja –asetuksen mukainen tutkimus ja hoito tai sukupuoli-identiteettiä on pidetty ainoastaan vammaisuuden ilmenemismuotona.

Vammaisten henkilöiden oikeuksista annetulla YK:n yleissopimuksella taataan vammaisille ihmisille mahdollisuus nauttia kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista täysimääräisesti ilman syrjintää. Suomi ratifioi vammaisyleissopimuksen vuonna 2016. Yleissopimuksen 25 artiklassa määrätään, että vammaisilla henkilöillä on oikeus parhaaseen mahdolliseen terveyden tasoon ilman syrjintää vammaisuuden perusteella. Sopimuspuolten on järjestettävä vammaisille henkilöille samantasaaiset, -laatuiset ja –tasoiset maksuttomat tai kohtuuhintaiset terveydenhuoltopalvelut kuin muille myös seksuaali- ja lisääntymisterveyden alalla. Terveydenhuoltopalvelut on järjestettävä mahdollisimman lähellä ihmisten omia yhteisöjä.

Aspa-säätiön Voimaa seksuaalisuudesta –hankkeen edustajat listasivat joukon toimenpiteitä, joilla vammaisten henkilöiden asemaa voitaisiin parantaa translain ja –asetuksen mukaisia tutkimuksia ja hoitoja annettaessa. Ehdotettuja toimenpiteitä olivat transasetuksen 3 §:ssä tarkoitettun moniammatillisen työryhmän täydentäminen vammaisuutta koskevalla asiantuntemuksella ja transpolien esteettömyyden ja saavutettavuuden sekä tutkimuksen ja hoidon syrjimättömyyden varmistaminen. Sosiaali- ja terveysministeriön toivottiin laativan selvityksen vammaisten ihmisten kokemuksista translain ja –asetuksen mukaisia tutkimuksia ja hoitoja järjestettäessä ja annettaessa.

Työryhmä tunnisti muitakin ryhmiä, joilla saattaa olla erityisiä tarpeita tai jotka saattavat kohdata erityisiä vaikeuksia hakeutuessaan translaissa ja -asetuksessa tarkoitettuihin tutkimuksiin ja hoitoihin tai hakiessaan translain mukaista oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista. Työryhmän työkentelyyn varatun toimikauden lyhyden vuoksi työryhmällä ei kuitenkaan ollut mahdollisuutta perehtyä lähemmin asiaan. Työryhmä katsoo, että erityisryhmiin kuuluvien henkilöiden asema turva-

taan parhaiten siten, että tutkimuksesta ja hoidosta vastaavissa yksiköissä on laaja-alaista ja moniammatillista osaamista, jota tarvittaessa tulee voida täydentää erityisasiantuntemuksella. Lisäksi uudistetun lainsäädännön toimeenpanon seurannassa on kiinnitettävä huomiota erityisryhmiin kuuluvien henkilöiden oikeuksien toteutumiseen.

3 MUIDEN POHJOISMAIDEN LAINSÄÄDÄNTÖ

3.1 Ruotsi

Ruotsin translakia ([lag \[1972:119\] om fastställande av konstillhörighet i vissa fall](#)) on muutettu useita kertoja. Esimerkiksi vuonna 2013 laista poistettiin vaatimus sterilisaatiosta oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä. Maassa on kuitenkin edelleen voimassa lääketieteelliseen arviointiin perustuva oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen menettely.

Lain 1 §:n mukaan 18 vuotta täyttäneen henkilön oikeudellinen sukupuoli voidaan vahvistaa, jos hän on jo kauan tuntenut kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja jos hän on elänyt ja hänen voidaan otaksua tulevaisuudessakin elävän vastakkaiselle sukupuolelle ominaisen sukupuoliroolin mukaisella tavalla.

Jos henkilöllä on synnynnäinen sukupuolikehityksen häiriö ja sukupuolen vahvistaminen tapahtuu hänen sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti ja niin, että vahvistettava sukupuoli vastaa pääosin hänen fyysistä olemustaan, hänen sukupuolensa voidaan vahvistaa lain 2 §:n nojalla. Jos henkilö on täyttänyt 18 vuotta, on hänen itse haettava vahvistamista. Muussa tapauksessa hakemuksen tekee hänen huoltajansa tai muu laillinen edustajansa. Jos hakemus koskee 12 vuotta täyttäneitä lasta, on siihen saatava hänen suostumuksensa.

Hakemuksen ratkaisee sosiaalhallitus (5 §), jonka päätökseen saa hakea muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen (6 §). Hakemusta ei voida hyväksyä, jos henkilö on rekisteröidyssä parisuhteessa (3 §). Samalla tavalla kuin Suomessa myös Ruotsissa oikeudellisen sukupuolen vahvistamista koskevien päätösten lukumäärä on ollut tasaisessa kasvussa 2000-luvulla. Sosiaalhallituksen [verkkosivuilta](#) käy ilmi, että käsiteltyjä hakemuksia oli 125 kappaletta vuonna 2013, 189 kappaletta vuonna 2014 ja 198 kappaletta vuonna 2015.

Lain 1 §:n mukaisessa hakemusmenettelyssä voidaan antaa lupa sukupuolirauhasten poistamiseen (kastrointi). Lupa voidaan antaa myös 1 tai 2 §:n mukaisen hakemuksen hyväksymisen jälkeen. Jos henkilö ei ole täyttänyt 23 vuotta, lupa voidaan antaa vain erityisistä syistä (4 a §).

Vuonna 2018 Ruotsissa saatettiin voimaan uusi laki, joka oikeuttaa korvaukseen tahdonvastaisesta sterilisaatiosta. Samana vuonna vanhemmuuslakia (föräldrabalk ([1949:381])) muutettiin siten, että vanhemmuus määräytyy oikeudellisen sukupuolen mukaan.

Ruotsissa on ollut suunnitteilla translainsäädännön [uudistaminen](#) siten, että voimassa oleva translaki kumottaisiin ja korvattaisiin kahdella uudella lailla: lääketieteellisiä korjaushoitoja sääntelevällä lailla ja oikeudellisen sukupuolen vahvistamista sääntelevällä lailla.

3.2 Tanska

Maan väestörekisterilakiin ([lov om det centrale personregister](#)) lisättiin vuonna 2014 uusi säännös (3 §:n 6 momentti), jonka mukaan talous- ja sisäministeriö myöntää kirjallisesta hakemuksesta uuden henkilötunnuksen 18 vuotta täyttäneelle henkilölle, joka kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen.

Hakemuksen hyväksyminen edellyttää kirjallista selvitystä siitä, että toivomus saada uusi henkilötunnus perustuu hakijan kokemukseen vastakkaiseen sukupuoleen kuulumisesta ja että hän kuuden kuukauden harkinta-ajan jälkeen kirjallisesti vahvistaa hakemuksensa. Kun uusi henkilötunnus on myönnetty, henkilö saa automaattisesti uuden terveydenhoitokortin, johon on merkitty uusi henkilötunnus. Sen avulla henkilö voi saada muut vahvistetun sukupuolensa mukaiset henkilöasiakirjat.

Tanskassa on hyväksytty seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeuksien vahvistamista koskeva [toimintasuunnitelma](#). Toimintasuunnitelman mukaisesti maassa tehdään poikkihallinnollinen, usean ministeriön hallinnonalaa koskeva lainsäädäntöselvitys, jotta voidaan arvioida, pitäisikö voimassa olevaa lainsäädäntöä muuttaa siten, että myös alle 18-vuotiaat voisivat hakea oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista. Lapsi- ja sosiaaliministeriö tarkastelee muun ohella lapsilain sukupuolisidonnaisia vanhemmuuskäsitteitä ja mahdollisuutta ottaa sukupuoli-neutraali nimi. Samassa yhteydessä pohditaan myös edellä mainitusta harkinta-ajasta luopumista. Voimassa olevan lainsäädännön aikana oikeudellisen sukupuolen vahvistamiseen liittyviä katumus-tilanteita on esiintynyt vain vähän.

3.3 Norja

Norjassa tuli vuonna 2016 voimaan laki oikeudellisen sukupuolen muuttamisesta ([lov om endring av juridisk kjønn 2016](#)). Lain mukaan hakemus sukupuolen vahvistamisesta osoitetaan maan väestörekisteriviranomaisena toimivalle veroviranomaiselle. Laissa käytetään sanaa hakemus, mutta koska viranomainen ei tosiasiaa käytä harkintavaltaa, kysymys on käytännössä ilmoitusmenettelystä. Laissa ei säädetä harkinta-ajasta, mutta hakumenettelyyn sisältyy tosiasiallinen harkinta-aika: veroviranomainen lähettää hakijalle tietoa hakemuksen hyväksymisen oikeusvaikutuksista ja edellyttää samalla, että hakija todistaa henkilöllisyytensä ja vahvistaa hakemuksensa. Menettelyyn kuuluu kaiken kaikkiaan muutama viikko ja sillä pyritään osaltaan varmistumaan siitä, ettei hakemusta ole tehty impulsiivisesti ja harkitsemattomasti. Väestörekisteriviranomaisen päätökseen saa hakea muutosta.

Norjan lain mukaan myös alle 18-vuotiaan oikeudellinen sukupuoli voidaan vahvistaa. Jos hakijana on 16 vuotta täyttänyt henkilö tai täysi-ikäinen vajaavaltainen henkilö, hän tekee sukupuolen vahvistamista koskevan hakemuksen itsenäisesti, kun taas 6 – 15 -vuotias lapsi tekee hakemuksen yhdessä huoltajiensa kanssa. Jos huoltajat ovat keskenään eri mieltä, asian ratkaisee maakunnan kuvernööri lapsen edun mukaisesti.

Huoltaja tekee hakemuksen alle 6-vuotiaan lapsen puolesta. Lasta on kuultava hänen kehitystasonsa mukaisesti. Hakemus voidaan hyväksyä, jos lapsen sukupuolta ei voida määrittää. Hakemukseen on liitettävä terveydenhuollon ammattihenkilön lausunto.

Vahvistettua sukupuolta on pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä. Poikkeuksena mainitusta säännöstä on vanhemmuus: lasten oikeudellinen asema suhteessa sukupuolensa vahvistaneeseen vanhempaan ei muutu sukupuolen vahvistamisen johdosta.

Henkilö voi hakea oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista niin monta kertaa kuin haluaa. Henkilöllä ei ole oikeutta saada vanhaa henkilötunnustaan takaisin, vaan hänelle annetaan uusi henkilötunnus joka kerta, kun hän vahvistaa sukupuolensa.

3.4 Islanti

Islannissa tuli heinäkuussa 2019 voimaan laki itsemääräämiseen perustuvasta sukupuolesta (Act on Gender Autonomy, no. 80/2019). Lain mukaan 18 vuotta täyttänyt henkilö voi tehdä oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista ja nimenmuutosta koskevan ilmoituksen maan väestörekisteriviranomaiselle. Oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen ja nimenmuutoksen edellytykseksi ei saa asettaa vaatimusta kirurgisista tai lääkkeellisistä hoidoista eikä psykoterapiasta tai muista vastaavista hoidoista.

Laissa säädetään naista tai miestä tarkoittavan väestörekisterimerkinnän ohella myös sukupuolineutraalista väestörekisterimerkinnästä. Oikeudellisen sukupuolensa vahvistaessaan henkilö voi valita naista tai miestä tarkoittavan rekisterimerkinnän sijaan sukupuolineutraalin merkinnän, jota kuvaa kirjain X asianomaisen henkilön henkilöasiakirjoissa.

Alaikäinen henkilö ei Islannin lainsäädännön mukaan voi itsenäisesti tehdä oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista tarkoittavaa hakemusta, vaan hakemuksen hyväksyminen edellyttää hänen vanhempiansa tai muiden huoltajiensa suostumusta. Jos alaikäisen henkilön huoltajat eivät anna suostumustaan oikeudellisen sukupuolen vahvistamiselle, hakemus voidaan osoittaa komitealle, jonka jäseninä ovat lastenlääkäri, lastenpsykologi ja lasten oikeuksiin erikoistunut juristi. Komitea tekee päätöksen asiassa.

Islannin parlamentille esitellyssä lakiehdotuksessa oli oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen ikärajaksi asetettu 15 vuotta. Parlamentin laki- ja sivistysvaliokunta korosti mietinnössään paitsi lapsen iän ja kypsyystason mukaista oikeutta itsemääräämiseen myös lapsen oikeutta erityiseen suojeluun ja huolenpitoon. Valiokunta ehdotti ikärajan nostamista 18 vuoteen, ja parlamentti hyväksyi lakiehdotuksen valiokunnan ehdottamassa muodossa.

Laki- ja sivistysvaliokunnan käsityksen mukaan ikäkysymys edellyttää kuitenkin lisäselvityksiä. Sen vuoksi valiokunta ehdotti, että valtioneuvosto asettaa työryhmän selvittämään asiaa. Työryhmä asetettiin lokakuussa 2019, ja sen toimikausi päättyi kesäkuussa 2020.

4 SÄÄNTELYMALLIT

Työryhmä päätti työskentelynsä alkuvaiheessa jakaa sääntelyvaihtoehdot karkeasti jaotellen suppeaan ja laajaan malliin. Ensin mainittu malli sisältää vähimmillään translain lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisen. Jälkimmäinen malli sisältää laajimmillaan sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten aseman ja oikeuksien järjestämisen kattavalla tavalla muun muassa erottamalla oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen sukupuolen korjaamiseen tähtäävistä lääketieteellisistä toimenpiteistä, mahdollistamalla oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen ilmoitusasiana tai hakemusmenettelynä sekä intersukupuolisten lasten aseman parantamisen muun muassa viranomaisohjausta ja –valvontaa tehostamalla. Kumpaankin malliin laadittiin eräitä vaihtoehtoisia elementtejä.

4.1 Suppea malli

4.1.1 Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistaminen

Translaissa (563/2002) säädetty lisääntymiskyvyttömyysvaatimus poistetaan siten, että lain 1 §:n 1 momentin 1 kohdasta poistetaan sanat ”sekä siitä, että hänet on steriloitu tai että hän muusta syystä on lisääntymiskyvytön”.

Säännös

1 §

Vahvistamisen edellytykset

Henkilö vahvistetaan kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annettuun lakiin (661/2009), jäljempänä *väestötietolaki*, tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän:

- 1) esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa ~~sekä siitä, että hänet on steriloitu tai että hän muusta syystä on lisääntymiskyvytön;~~

Vaikutukset muuhun lainsäädäntöön

Oikeusministeriön hallinnonala

Lisääntymiskyvyttömyysedellytyksen poistaminen tarkoittaisi oikeusministeriön hallinnonalalla sitä, että sellaiset vanhemmuuden vahvistamista koskevat säännökset, jotka on sidottu tiettyyn sukupuoleen ja tähän sukupuoleen liittyviin biologisiin suvunjatkamismekanismeihin, tulisi tarkistaa. Vaihtoehtoisesti oikeudellisen sukupuolensa korjanneiden mutta anatomisen sukupuolensa mukaisen lisääntymiskykynsä säilyttäneiden osalta tulisi säätää erikseen siitä, millä edellytyksillä ja mitä nimikettä käyttäen vanhemmuus voidaan näissä tilanteissa vahvistaa.

Tällaisia tiettyyn sukupuoleen sidottuja säännöksiä on erityisesti isyyslaissa (11/2015) ja äitiyslaissa (253/2018). Pääministeri Antti Rinteen, sittemmin pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman mukaan äitiys- ja isyyslait yhdistetään vanhemmuuslaiksi tämän hallituskauden kuluessa. Myös hedelmöityshoidoista annetussa laissa (1237/2006) on säännöksiä, jotka määrittävät henkilön hedelmöityshoitoihin liittyvät oikeudet hänen oikeudellisen sukupuolensa kautta. Tällaisia ovat erityisesti parin ja hoitoa saavan määritelmät lain 2 §:ssä.

Tällä hetkellä isyyslaissa ei ole erikseen sukupuolivähemmistöt huomioon ottavaa sääntelyä. Isyyslain perusteluissa on kuitenkin annettu tulkintaohje sellaista tilannetta varten, jossa transnainen tulee vanhemmaksi ennen sukupuolen korjausta talletettuja siittiöitä käyttämällä (HE 91/2014 vp, s. 31). Jos hänen oikeudellinen sukupuolensa on lapsen siittämisen aikaan tai hedelmöityshoitosuostumuksen antamisen aikaan ollut mies, hänestä tulee tällöin isyyslain säännösten mukaisesti isä. Isyyslain perusteluissa ei ole otettu kantaa siihen, miten lapsen vanhemmuus määräytyy esimerkiksi tilanteessa, jossa transnainen siittää lapsen sukupuolen vahvistamisen jälkeen tai jossa hänen sukupuolensa vahvistamisen jälkeen luovuttamiaan siittiöitä käyttämällä syntyy lapsi.

Jos kaksi miestä ovat avioliitossa keskenään, miesten keskinäinen avioliitto ei lähtökohtaisesti luo toisen aviomiehen isyysolettamaa, koska kumpikaan ei lähtökohtaisesti voi olla synnyttäjä. Digi- ja väestötietovirastolta saadun tiedon mukaan väestötietojärjestelmä toimii siten, että lapsen synnyttäneen äidin aviomies merkitään kuitenkin isyysolettaman mukaisesti lapsen isäksi niissäkin tapauksissa, joissa lapsen synnyttäneen äidin henkilötunnus on lapsen syntymän aikaan ollut miehen.

Jos kaksi naista on avioliitossa keskenään, kyse on yleensä synnyttäjän lisäksi toisesta äitiydestä, joten isyyslakia ei sovelleta muutoin kuin parisuhteen ulkopuolisen miehen isyyden selvittämisen osalta. Kahden naisen avioliitto ei lähtökohtaisesti tuota isyysolettamaa. Poikkeuksena on tilanne, jossa alun perin kaksi naista ovat avioituneet keskenään, mutta parisuhteen toinen osapuoli, joka ei synnyttä lasta, on vahvistanut sukupuolensa mieheksi ennen lapsen syntymää.

Äitiyslaissa on otettu huomioon tilanne, jossa transmies synnyttää, jolloin hänestä tulee äiti. Äitiyslaissa on lisäksi säännelty kattavasti tilanteesta, jossa naispari saa yhdessä lapsen hedelmöityshoitojen avulla. Ottaen huomioon äitiyslain 3 §:n 1 momentin sanamuoto ja koska isyyslain perusteluissa on erityisesti painotettu sitä, mikä henkilön sukupuoli on ollut hedelmöityshoitosuostumuksen antamisajankohdan aikaan, vaikuttaisi perustellulta tulkita äitiyslakia siten, että tilanteessa, jossa ei-synnyttävän transnaisen oikeudellinen sukupuoli on ollut hedelmöityshoitosuostumuksen antamisen aikaan nainen, hänet voitaisiin vahvistaa lapsen toiseksi äidiksi.

Ilman erityissääntelyä kumpikaan laki ei salli vanhemmuuteen liitettävän nimikkeen muuttamista vastaamaan transhenkilön nykyistä oikeudellista sukupuolta. Tällainen erityissääntely olisi mahdollista sijoittaa joko tällä hallituskaudella valmistettavaan uuteen vanhemmuuslakiin tai mahdolliseen uuteen lakiin sukupuolen vahvistamisesta. Olennaista olisi kuitenkin se, että transihmisten vanhemmuudesta säännellään samanaikaisesti lisääntymiskyvyttömyysedellytyksen poistamisen kanssa. Tässä yhteydessä tulisi harkittavaksi lisäksi se, tulisiko ennen sukupuolen korjausta vahvistettujen isyyksien tai äitiyksien osalta vanhemmuuden nimikettä voida muuttaa, kenen aloitteesta ja myötävaikutuksesta tätä koskeva hakemus voitaisiin tehdä ja mihin tuon muutoksen tulisi pe-

rustua. Harkittavia näkökohtia olisivat tällöin esimerkiksi lapsen, vanhemman tai huoltajien yhteinen toive, kolmannen tahon arvioima lapsen etu ja lasten keskinäinen yhdenvertaisuus. Nimikkeen muuttamisesta tulisi seurata myös ilmoitusvelvollisuus, kun sukupuolen muutos vahvistetaan, jos vanhemmuutta koskeva nimike muuttuu sen seurauksena. Sateenkaarijärjestöt ovat esittäneet toivomuksen, että vanhemmuus tulisi jatkossa merkittäväksi väestötietojärjestelmään äitiyden tai isyyden sijaan vanhemmuutena. Toivomuksen taustalla on tarve suojata vanhempien ja lasten yksityisyyttä, jotta vanhemman transtausta ei tulisi kolmansien osapuolten tietoon. Toive liittyy yleiseen vanhemmuutta koskevaan sääntelyyn. Jos vain transväestön vanhemmuus tulisi merkittäväksi isyyden tai äitiyden sijaan vanhempana, toiveen taustalla oleva tavoite yksityisyyden suojaamisesta ei kuitenkaan toteutuisi.

Adoptiolaki (22/2012), lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva lainsäädäntö (361/1983) ja laki lapsen elatuksesta (704/1975) ovat jo tällä hetkellä sukupuolineutraalia lainsäädäntöä, joten lisääntymiskyvyttömyysedellytyksen poistamisella ei ole vaikutuksia näihin lakeihin.

Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonala

Transasetuksesta olisi muutettava 6 §:n 1 momentti vastaamaan ehdotettua 1 §:n mukaista kirjausta. Transasetuksen 6 §:n 1 momentista kumottaisiin tällöin kohta 3, toisin sanoen edellytys sellaisen perustellun lausunnon esittämisestä, jonka mukaan henkilö on steriloitu tai hän on muusta syystä lisääntymiskyvytön. Transasetuksen 6 §:n 1 momentissa edellytettäisiin, että henkilön vahvistamiseksi kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmässä merkitty kuuluvaksi tulee olla lääkärinlausunto siitä, että henkilö kokee pysyvästi kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa.

Steriloimislain 1 §:n 7 kohta kumottaisiin tarpeettomana sen jälkeen, kun lisääntymiskyvyttömyyttä ei enää asetettaisi oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytykseksi. Mainittu lainkohta lisättiin steriloidimislakiin translain säätämisen yhteydessä. Lainkohdan poistamisen jälkeen transsukupuoliset henkilöt voisivat pyytää steriloidimista lain 1 §:n 1 – 6 kohdan nojalla. Näissä lainkohdissa säädetään yleisistä steriloidimisen perusteista.

Etuuslainsäädännössä vanhemman sukupuolella ei pääsääntöisesti ole merkitystä, vaan vanhemmuus tai huoltajuus on perusteena etuuden tai etuuden korotuksen maksamiselle. Näin ollen lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistolla ei ole juurikaan vaikutuksia etuuslainsäädännön kanalta.

Sairausvakuutuslain (1224/2004) vanhempainpäivärahasäännöksissä käytetään sukupuoleen sidottua terminologiaa (äiti, isä) ja joissakin tilanteissa sen määrittely, sovelletaanko henkilöön äitiä vai isää koskevia säännöksiä, saattaa olla epäselvää. Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistaminen ei kuitenkaan aiheuta sellaisia tulkintaongelmia ja epäkohtia, joita vanhempainpäivärahasäännöksissä ei jo nykyisellään olisi. Pääsääntöisesti vanhempainpäivärahasäännökset soveltuvat myös sukupuolensa vahvistaneille. Esimerkiksi erityisäitiys- ja äitiysrahaan on oikeus raskaana olevalla henkilöllä sukupuolesta riippumatta ja isyys- ja vanhempainrahaan on oikeus paitsi isällä myös äidin puolisoilla sukupuolesta riippumatta. Lisäksi valmisteilla olevassa perhevapaauudistuksessa pyritään määrittelemään vanhempainpäiväraha-oikeudet siten, että ne eivät ole sidottu vanhemman sukupuoleen.

Ainoastaan äitiysavustuslaki (477/1993) on sanamuodoltaan ongelmallinen lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisen näkökulmasta, sillä oikeus avustukseen on vain naisella. Äitiysavustuslain 1 ja 2 §:n mukaisesti äitiysavustus maksetaan naiselle äidin ja lapsen terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Oikeus avustukseen on naisella, jonka raskaus on kestänyt vähintään 154 päivää. Näin ollen voimassa olevan lain mukaan raskaana olevalla, oikeudellisen sukupuolensa mieheksi vahvistaneella henkilöllä ei olisi oikeutta äitiysavustukseen. Äitiysavustuslain sanamuotoa tulisi tältä osin muuttaa.

Arviointi

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi ratkaisussaan *A.P., Garçon ja Nicot v. Ranska* 6.4.2017, että lisääntymiskyvyttömyysvaatimus rikkoo Euroopan ihmisoikeussopimusta. EIT:n ratkaisu tarkoittaa, että myöskään Suomen lainsäädäntö ei tältä osin vastaa nykyisiä perus- ja ihmisoikeusvelvoitteita.

4.1.2 Lääketieteellinen selvitys vastakkaiseen sukupuoleen pysyvästi kuulumisesta oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä

Oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytykseksi asetettaisiin lääkärin antama lausunto siitä, että henkilö kokee pysyvästi kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen. Lausuntoa elämisestä vastakkaisen sukupuolen mukaisessa roolissa ei enää edellytettäisi, ja lisääntymiskyvyttömyysvaatimus poistettaisiin samalla tavoin kuin edellä luvussa 4.1.1 kuvatussa vaihtoehdossa.

Säännös

1 §

Vahvistamisen edellytykset

Henkilö vahvistetaan kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetussa laissa (661/2009) tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän:

- 1) esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa sekä siitä, että hänet on steriloitu tai että hän muusta syystä on lisääntymiskyvytön;

Vaikutukset muuhun lainsäädäntöön

Transasetuksesta olisi muutettava 6 §:n 1 momentti vastaamaan ehdotettua 1 §:n mukaista kirjausta. Transasetuksen 6 §:n 1 momentista kumottaisiin tällöin kohdat 2 ja 3, toisin sanoen edellytys sellaisen perustellun lausunnon esittämisestä, jonka mukaan henkilö elää tämän sukupuolen mukaisessa sukupuoliroolissa ja hänet on steriloitu tai hän on muusta syystä lisääntymiskyvytön. Transasetuksen 6 §:n 1 momentissa edellytettäisiin, että henkilön vahvistamiseksi kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmässä merkitty kuuluvaksi tulee olla lääkärinlausunto siitä, että henkilö kokee pysyvästi kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen.

Voimassa olevan transasetuksen 6 §:n 2 momentin mukaan lääketieteellisen selvityksen antaa 3 §:ssä tarkoitettun työryhmän psykiatrian erikoislääkäri. Lisäksi toisen 3 §:ssä tarkoitettun työryhmän psykiatrian erikoislääkäriin tulee tapaamalla potilas henkilökohtaisesti selvittää, että sukupuolen vahvistamisen lääketieteelliset edellytykset täyttyvät. Kummankin psykiatrian erikoislääkäriin selvityksestä tulee käydä yksiselitteisesti ilmi, täyttyvätkö kaikkia edellä mainitut sukupuolen vahvistamisen lääketieteelliset edellytykset. Ehdotettu muutos vaikuttaisi merkittävästi transasetuksen 6 §:n 2 momenttiin, sillä edellytys kahden psykiatrian erikoislääkäriin antamasta selvityksestä poistuisi. Ehdotetun muutoksen myötä vaadittaisiin ainoastaan yhden lääkärin antama lausunto.

Lisäksi asetuksen nimikettä tulisi tarkistaa. Esimerkiksi oikeudellisen sukupuolen "muuttamisen" on korvannut käsite "vahvistaminen". Sukupuolen lääketieteellistä "korjaamista" siten, että se vastaa koettua sukupuolta, on pidettävä terminologisesti edelleen hyväksyttävänä. Toisaalta ei ole estettä sille, että esimerkiksi sukupuolta koskevaa rekisterimerkintää "muutetaan" teknisluonteisena toimenpiteenä. Vanhentunut käsite "transseksuaalisuus" tulisi korvata termillä "transsukupuolisuus" tai "sukupuoli-identiteetin variaatio". Asetuksen terminologian tulee kauttaaltaan olla yhdenmukainen uudistetussa lainsäädännössä käytetyn käsitteistön kanssa.

Steriloimislain 1 §:n 7 kohta kumottaisiin tarpeettomana sen jälkeen, kun lisääntymiskyvyttömyyttä ei enää asetettaisi oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytykseksi.

Maailman terveysjärjestö WHO julkaisi kesäkuussa 2018 uuden ICD-11 –luokituksen. Uudessa luokituksessa luovutaan nykyiseen ICD-10 -luokitukseen sisältyvästä, mielenterveyden häiriöihin luokitellusta transsukupuolisuuden diagnoosista ja siirrytään käsitteeseen "sukupuolikokemuksen ristiriita" tai "sukupuolen yhteensopimattomuus" (*gender incongruence*), joka sisältyy seksuaaliterveyden pääluokkaan. Uusi luokitus otetaan kansainvälisesti käyttöön vuoden 2022 alusta lähtien. Sen jälkeen sukupuolen vahvistaminen mahdollisesti edellyttäisi lääkärin antamaa lausuntoa, jossa asianomaisen henkilöllä todetaan olevan sukupuoli-identiteetin variaatioihin liittyvä dysforia.

Arviointi

Esitetty suppea malli ei aiheuttaisi merkittäviä muutoksia Digi- ja väestötietoviraston toimintaan sukupuolen vahvistamisessa, koska laissa säilyisi sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä lääkärin lausunto. Sen sijaan Digi- ja väestötietovirastolle saattaisi aiheutua käsittelykustannuksia vanhemmuuden nimikkeiden muuttamisesta väestötietojärjestelmään. Tarkempi taloudellisten vaikutusten arviointi on kuitenkin jätetty tämän selvityksen ulkopuolelle. Voimassa olevan translain 3 §:n mukaan sukupuolen vahvistaa henkilön itsensä allekirjoittamasta hakemuksesta Digi- ja väestötietovirasto. Kun Digi- ja väestötietovirasto on vahvistanut henkilön sukupuolen translain 1 §:n mukaisesti, Digi- ja väestötietoviraston on välittömästi tehtävä merkintä vahvistetusta sukupuolesta väestötietojärjestelmään.

Ehdotettu sääntelymalli edellyttäisi edelleen pitkäjänteisiä lääketieteellisiä tutkimuksia ja yksilöllisesti räätälöityjä hoitoja, vaikkakin niin sanotun tosielämän kokeen vaatimuksesta luopuminen lyhentäisi prosessia noin yhden vuoden. Sääntely kuormittaisi nykyiseen tapaan terveydenhuollon resursseja. Lisäksi ne henkilöt, jotka eivät koe sukupuolen variaatioihin liittyvää dysforiaa eivätkä tar-

vetta kehoon kohdistuviin lääketieteellisiin toimenpiteisiin mutta haluaisivat vahvistaa oikeudellisen sukupuolensa, joutuisivat sääntelyn katveeseen samaan tapaan kuin nykyisin. Toisaalta diagnostinen prosessi saattaa olla tärkeä sukupuoli-identiteetin variaation tunnistamiseksi.

Lääkärinlausunnon antavalta lääkäriltä edellytettävään erikoisosaamiseen tulee kiinnittää huomiota sen suhteen, vaaditaanko tällaiselta lääkäriltä edelleen psykiatrian erikoislääkärin koulutusta.

Suppea malli ei vastaa pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman mukaista tavoitetta, jonka mukaan lääketieteelliset hoidot eriytetään oikeudellisen sukupuolen vahvistamisesta. Suppea malli ei myöskään ole sopusoinnussa tässä muistiossa aiemmin selostettujen kansallisten ja kansainvälisten ihmisoikeustoimijoiden suositusten ja kannanottojen kanssa. Lisäksi suppea malli poikkeaisi merkittävästi Tanskan, Norjan ja Islannin lainsäädännöstä.

Jos jatkotyössä kuitenkin päädytään tässä selostettuun suppeaan malliin, erityisesti transasetus tulisi päivittää.

4.2 Laaja malli

4.2.1 Oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen erotetaan lääketieteellisistä toimenpiteistä sukupuolen korjaamiseksi

Vaihtoehto A: Hakemusmenettely ja harkinta-aika

Oikeudellisen sukupuolen vahvistamista tarkoittavan hakemuksen voisi tehdä 18 tai vaihtoehtoisesti 15 vuotta täyttänyt henkilö, joka kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty. Hakemukseen ei liitettäisi lääkärinlausuntoa taikka muuta vastaavaa lausuntoa tai selvitystä. Hakijan tulisi vahvistaa hakemuksensa kuuden kuukauden kuluttua hakemuksen jättämisestä. Harkinta-aika voisi olla myös kuutta kuukautta lyhyempi, esimerkiksi yksi kuukausi tai kolme kuukautta.

Tarkemmin arvioitavaksi jää, missä säädöksessä säädettäisiin yleislainsäädäntöä mahdollisesti täydentävät tarkemmat säännökset hakemusmenettelystä, jolla oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen mahdollistetaan, vahvistamisen oikeusvaikutuksista, Suomen viranomaisten toimivallasta, sovellettavasta laista sekä ulkomaisen päätöksen tunnustamisesta ja muutoksenhausta. Vaihtoehtoina ovat kokonaan uuden erityislain - sukupuolen vahvistamisesta annetun lain - säätäminen tai tarvittavan sääntelyn sijoittaminen eräisiin voimassa oleviin lakeihin. Valittaessa viimeksi mainittu vaihtoehto tulevat harkittaviksi oikeudellisen sukupuolen vahvistamista koskevan sääntelyn sijoittaminen väestötietolakiin, lääketieteellisiä toimenpiteitä koskevan sääntelyn sijoittaminen terveydenhuoltolakiin ja erityistason sairaanhoitona annettavan sukupuolen korjaushoidon järjestämistä ja keskittämistä koskevan sääntelyn sijoittaminen osittain uuteen sote-järjestämislakiin ja osittain terveydenhuoltolain nojalla annettuun valtioneuvoston asetukseen. Erityisosaamista vaativana erikoissairaanhoidon palveluna sukupuolen korjaushoidot keskitettäisiin nykyiseen tapaan kahteen yliopistolliseen sairaalaan potilasturvallisuuden ja palvelujen laadun turvaamiseksi, joskin harkittavaksi tulisi kolmannen yksikön perustaminen pohjoiseen Suomeen alueellisen yhdenvertaisuuden sekä palvelujen saatavuuden ja saavutettavuuden parantamiseksi. Eräitä perustason palveluja olisi

tarkoituksenmukaista tarjota laaja-alaisissa sosiaali- ja terveyskeskuksissa. Psykososiaalinen sekä psykiatrisen hoidon tarpeen arviointi ja hoito tulee olla järjestetty jo ennen transpoliklinikalle lähettämistä paikallisen hoidon porrastuksen mukaisesti.

Säännös

Digi- ja väestötietovirasto voi muuttaa väestötietojärjestelmään talletetun henkilötunnuksen 18/15 vuotta täyttäneen henkilön hakemuksesta, jos henkilö kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja vahvistaa hakemuksensa kirjallisesti kuuden kuukauden kuluttua hakemuksen jättämisestä.

Vaikutukset muuhun lainsäädäntöön

Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonala

Translaki kumottaisiin ja sen tilalle säädettäisiin uusi laki sukupuolen vahvistamisesta tai väestötietolokia täydennettäisiin oikeudellisen sukupuolen vahvistamista koskevilla säännöksillä.

Transasetus kumottaisiin ja tarvittavat säännökset siirrettäisiin erikoissairaanhoidon työnjaosta ja eräiden tehtävien keskittämisestä annettuun valtioneuvoston asetukseen (582/2017), jäljempänä *keskittämisasetus*.

Steriloimislain 1 §:n 7 kohta kumottaisiin tarpeettomana sen jälkeen, kun lisääntymiskyvyttömyyttä ei enää asetettaisi oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytykseksi.

Keskittämisasetukseen siirtämistä voidaan pitää perusteltuna asetuksen soveltamisalaan nähden, sillä asetuksen 1 §:n 1 momentin mukaan asetuksessa säädetään erikoissairaanhoidon työnjaosta sekä sellaisten tutkimusten, toimenpiteiden ja hoitojen keskittämisestä, jotka harvoin esiintyvinä tai vaativina edellyttävät toistettavuutta tai usean alan erityisosaamista riittävän taidon ja osaamisen saavuttamiseksi ja ylläpitämiseksi tai jotka edellyttävät merkittäviä voimavaroja laitteistoihin ja välineisiin terveydenhuollon laadun ja potilasturvallisuuden, vaikuttavuuden, tuottavuuden ja tehokkuuden takaamiseksi. Asetuksen 2 momentin mukaan toiminnan valtakunnallisen kokonaisuuden suunnittelua ja toimintojen yhteen sovittamista varten asetuksella nimetään ja valtuutetaan valtakunnallisia ja alueellisia toimijoita, joiden tulee yhteistyössä huolehtia toiminnan yhdenvertaisesta ja vaikuttavasta toteuttamisesta koko maassa.

Nykyisellään keskittämisasetuksessa säädetään erikoissairaanhoidon työnjakoa koskevista yleisistä periaatteista (2 §), valtakunnallisen kokonaisuuden suunnittelusta ja yhteen sovittamisesta (3 §), alueellisen kokonaisuuden suunnittelusta ja yhteensovittamisesta (4 §), valtakunnallisesti keskitetystä erikoissairaanhoidosta (5 §), viiteen yliopistolliseen sairaalaan tai vastaavaan yksikköön alueellisesti keskitetystä erikoissairaanhoidosta (6 §), muusta keskitetystä erikoissairaanhoidosta (7 §) ja seurannasta (8 §). Keskittämisasetuksessa ei kuitenkaan mainita transasetuksen 2 §:n 1 momenttia, jonka mukaan sukupuolen muuttamiseen tähtäävä tutkimus ja hoito keskitetään Helsingin yliopistolliseen keskussairaalaan ja Tampereen yliopistolliseen sairaalaan. Kun henkilö hakeutuu hoitoon transsukupuolisuuden takia tai hänen sukupuoli-identiteettinsä muutoin vaatii selvitystä, hänet tulee ohjata jatkotutkimuksiin toiseen edellä mainituista sairaaloista. Samaten

keskittämisasetuksesta puuttuu transasetuksen 2 §:n 2 momentin mukainen sukuelinkirurgian toteuttamisen keskittäminen kohdun ja munasarjojen poistoa lukuun ottamatta Helsingin yliopistolliseen keskussairaalaan. Täten keskittämisasetusta tulisi täydentää transasetuksen 2 §:ää vastaavin säännöksin.

Jos transasetuksen 2 §:n säännökset siirretään keskittämisasetukseen, tulee pohtia, kattavatko keskittämisasetuksen 2 §:n mukaiset yleiset periaatteet riittävän sääntelyn vai tulisiko transasetuksen 3 §:n sääntelyä vastaavat edellytykset transsukupuolisuuden tutkimukseen ja hoitoon perehtyneestä moniammatillisesta työryhmästä samaten sisällyttää keskittämisasetukseen.

Nykyisiin kahteen transpoliin kohdistuva kuormitus ja alueellisen yhdenvertaisuuden vaatimus antavat aiheen pohtia kolmannen transsukupuolisuuteen erikoistuneen toimintayksikön perustamista, johon transasetuksen 2 §:n tarkoittamalla tavalla voitaisiin keskittää sukupuolen korjaamiseen tähtäävä tutkimus ja hoito. Jatkossa on syytä pohtia, onko pidettävä riittävänä, että keskittämisasetuksessa tarkoitetut yliopistolliset sairaanhoitopiirit keskenään sopivat sukupuoliristiriitaan liittyvien leikkausten, hoitojen ja toimenpiteiden järjestämisestä.

Jatkossa olisi kannatettavaa pohtia, ovatko edellytykset kahden lääkärin lausunnon saamiselle edelleen olemassa, eli onko transsukupuolisuuden tai muutoin selvitystä vaativan sukupuoli-identiteettinsä takia hoitoon hakeutunut henkilö edelleen ohjattava jatkotutkimuksiin toiseen sairaalaan/terveydenhuollon toimintayksikköön kuin siihen mihin hän on ensisijaisesti hakeutunut.

Transasetus sisältää verrattain yksityiskohtaista sääntelyä muun muassa sukuelinkirurgiasta. Jatkossa olisi hyvä tarkastella sitä, tarvitaanko näin tarkkaa sääntelyä vai voidaanko tarvittavat menettelmälliset kirjaukset toteuttaa jotain muuta instrumenttia hyödyntämällä. On kuitenkin huomattavaa, että mahdolliset sukuelinkirurgiaan liittyvät säännökset eivät ole yhteydessä oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytyksiin. Täten voimassa olevan transasetuksen mukaisen yksityiskohtaisen tutkimuksia ja hoidon järjestämistä koskevan sääntelyn (5 §) tulisi olla sijoitettuna samaan sääntelykokonaisuuteen muun transsukupuolisuuden tutkimusta ja hoitoa koskevan sääntelyn kanssa.

Transasetuksen sisältämästä tutkimusten ja hoidon järjestämistä koskevasta yksityiskohtaisesta sääntelystä voitaisiin kuitenkin perustellusti luopua transasetuksen kumoamisen yhteydessä muualla terveydenhuollon lainsäädännössä annettujen säännösten turvin, sillä esimerkiksi terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain (559/1994) 15 §:n 1 momentin mukaan terveydenhuollon ammattihenkilön on ammattitoiminnassaan sovellettava yleisesti hyväksytyjä ja kokemusperäisiä perusteltuja menettelytapoja koulutuksensa mukaisesti, jota hänen on pyrittävä jatkuvasti täydentämään. Täten esimerkiksi sukuelinkirurgiaa koskevat menettelmälliset kirjaukset voitaisiin sisällyttää yleisesti sovellettaviin ohjeistuksiin.

Mahdolliseen keskittämisasetukseen tehtävään säännöksiin siirtämiseen liittyen tulisi kirjata avoimesti se, miten tämä muutos vaikuttaisi hoitoon pääsyyn nykytilaan verrattuna. Transasetuksen 2 §:n 1 momentissa säädetään velvollisuudesta ohjata henkilö jatkotutkimuksiin. Vaikka translain-säädäntö ei perusta subjektiivista oikeutta saada sukupuolenkorjaushoitoja, on transsukupuolisuuden tutkimusta ja hoitoa koskeva erityissääntely kuitenkin asettanut kyseiset hoidot erityisasemaan muihin lääketieteellisiin tutkimuksiin ja hoitoihin nähden, joista ei säädetä erikseen. Jatkossa

tulisi selvittää, miten transsukupuolisuuteen liittyvä hoitoon pääsy muuttuisi, jos hoidot olisivat osa palveluvalikoimaa ja edellyttäisikö tämä osaltaan hoitoon liittyvää sääntelyä muualla lainsäädännössä, kuten terveydenhuoltolaissa.

Valtiovarainministeriön hallinnonala

Voimassa olevassa translaissa on muun muassa seuraavia säännöksiä: vastakkaiseen sukupuoleen vahvistamisen edellytykset, joiden perusteella maistraatti vahvistaa sukupuolen (1 §), parisuhteen muuttumisen merkitseminen väestötietojärjestelmään (2 §), ilmoitus aviopuolisolle (2a §), viranomaiset, jotka vahvistavat sukupuolen (3 §), muutoksenhaku (4 §) ja vahvistamisen oikeusvaikutukset (5 §).

Jos translaki kumottaisiin ja siirryttäisiin hakemusmenettelyyn, luovuttaisiin samalla vastakkaisen sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä, jotka on kirjattu voimassa olevaan lakiin. Tämän vuoksi lainsäädäntöyön yhteydessä on keskeistä arvioida se, onko tarkoituksenmukaista jättää viranomaiselle mitään harkintavaltaa sukupuolen vahvistamiseen liittyvässä prosessissa. Jos jotain harkintavaltaa haluttaisiin jäävän viranomaiselle, esimerkiksi lapsen edun arvioinnissa, olisi määriteltävä se viranomainen, joka kyseistä harkintavaltaa käyttäisi.

Nykykäytännön mukaan maistraatti on ottanut vastaan asiakkaan, tutkinut hakemuksen ja tehnyt päätöksen sekä merkinnän väestötietojärjestelmään. Käytännössä maistraatti on vahvistanut henkilön sukupuolen lääkärintuomien ja asiakkaan hakemuksen perusteella soveltaen translaissa säädettyjä edellytyksiä. Jos Digi- ja väestötietovirasto toimisi jatkossa viranomaisena, joka vahvistaisi sukupuolen uuden menettelyn mukaisesti, tulisi olla selkeää, millä kriteereillä hakemusta arvioidaan ja millaista selvitystä hakemukseen vaadittaisiin. Digi- ja väestötietovirasto on katsonut, että jos lääketieteellisen selvityksen vaatimuksesta sukupuolen vahvistamisen yhteydessä luovutaan kokonaan, olisi tarpeen lainsäädännössä yksilöidä se, mitä selvitystä tai asiakirjaselvitystä asiakkaan olisi hakemuksen yhteydessä esitettävä.

Kun maistraatti ja nyttemmin Digi- ja väestötietovirasto on tehnyt päätöksen sukupuolen vahvistamisesta, on se päivittänyt henkilötunnuksen väestötietojärjestelmään sitä varten olevalla valmiilla väestötietojärjestelmän ylläpitosovelluksella. Tällä sovelluksella henkilötunnuksen muuttaminen on hoidettu automatisoidusti siten, että yhdellä painalluksella henkilölle luodaan automaattisesti uusi henkilötunnus, samalla vanhat tunnisteet ovat passivoituneet. Digi- ja väestötietoviraston ei tarvitse tehdä muita toimenpiteitä tässä asiassa, vaan sen tehtävänä on vastata väestötietojärjestelmän ylläpitosovelluksen toiminnoista ja sovelluksen käyttöohjeista.

Lainsäädäntötyössä olisi jatkossa arvioitava, mikä tulisi olemaan toimivallanjako sukupuolen vahvistavan viranomaisen ja rekisteriviranomaisen välillä ja olisiko tarkoituksenmukaista, että sama viranomainen toimisi molemmissa tehtävissä. Rekisteröijä on vastuussa rekisteröimistään tiedoista, niiden oikeellisuudesta ja niihin kohdistuvista oikaisuvaatimuksista. Lisäksi on otettava huomioon rekisterinpitäjän vastuut ja velvollisuudet sekä rekisteröidyn oikeudet, joista säädetään EU:n tietosuojasetuksessa.

Rekisteriviranomaisen on varmistuttava hakijan henkilöllisyydestä hakemusprosessin yhteydessä. Jos jatkossa hakemuksen voisi toimittaa esimerkiksi sähköpostitse ilman lääketieteellistä selvitystä,

tulisi ongelmaksi hakijan henkilöllisyyden toteaminen. Lainsäädäntötyön yhteydessä hakijan henkilöllisyyden tunnistamiseen ja todentamiseen onkin kiinnitettävä erityistä huomiota. Sähköisen asiointin edellytykseksi voitaisiin eräiden muiden julkishallinnon organisaatioiden sähköisten asiointipalvelujen tapaan asettaa vahva tunnistamismenetelmä hakijan henkilöllisyyden todentamiseksi.

Oikeusministeriön hallinnonala

Koska myös laajaan sääntelymalliin sisältyy lisääntymiskyvyttömyyedellytyksen poistaminen, se, mitä aiemmin on todettu tuon edellytyksen poistamisen vaikutuksista oikeusministeriön hallinnon-alalla, soveltuu täysimittaisesti myös laajan sääntelymallin vaikutuksiin.

Jos oikeudellisen sukupuolen muuttamista koskeva menettely perustuisi hakemusmenettelyyn, hakemusasian käsittelyä koskevat menettelysäännökset perustuisivat yleislainsäädäntönä sovellettavaan hallintolakiin (434/2003). Täydentäviä menettelysäännöksiä tarvittaisiin vain niiltä osin, kuin halutaan poiketa yleislainsäädännöstä tai täydentää sääntelyä. Mahdollisia täydentäviä säännöksiä tulkittaisiin poikkeusäännöksinä suppeasti.

Oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä on voimassaolevan translain mukaan edelleen rekisteröidyn parisuhteen toisen osapuolen ilmoitus siitä, että hän on suostunut rekisteröidyn parisuhteen muuttamiseen avioliitoksi. Tämä johtuu siitä, että rekisteröityjä parisuhteita voi edelleen olla vain samaa sukupuolta olevien henkilöiden kesken. Parisuhdemuotoa ei voida muuttaa yksipuolisesti ilman toisen osapuolen suostumusta, koska parisuhdemuodon nimi ja siihen liittyvät oikeusvaikutukset eivät ole kaikin osin täysin yhtenevät. Kun avioliitossa olevan henkilön sukupuoli vahvistetaan, on vahvistamisesta lähetettävä nykyisin ilmoitus henkilön aviopuolisolle. Tätä vaatimusta ei olisi jatkossakaan tarpeen poistaa.

Arviointi

Ehdotettu sääntelymalli vastaa hallitusohjelmakirjauksia siltä osin kuin ikäraja asetettaisiin 18 ikävuoteen ja laissa säädettäisiin harkinta-ajasta. Sääntelymalli vastaa olennaisin osin Tanskan lainsäädäntöä (*lov om det centrale personregister*). Tanskan hallitus on kuitenkin asettanut työryhmän selvittämään, tulisiko harkinta-ajasta luopua ja tulisiko oikeus hakea oikeudellisen sukupuolen vahvistamista ulottaa alle 18-vuotiaisiin.

Oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen erottaminen lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista vähentäisi huomattavasti terveydenhuoltojärjestelmään kohdistuvaa painetta ja toisi säästöjä terveydenhuollon menoihin. Hoito toteutettaisiin vastaisuudessa terveydenhuollon yleislainsäädännön, ensisijaisesti terveydenhuoltolain, mukaisesti eikä tutkimuksen ja hoidon resursseja enää tarvitsisi suunnata oikeudellisen sukupuolen vahvistamista koskevan hallintoasian käsittelyn tarpeisiin.

Ehdotettu sääntely heijastaisi edelleen käsitystä kaksijakoisesta sukupuolesta. Sen mukaan sukupuolia on kaksi, ja kaikki ihmiset ovat joko naisia tai miehiä.

Harkinta-aika

Harkinta-ajasta säätämällä voidaan nähdä eri tarkoituksia. Yhtäältä harkinta-ajan tarkoituksena on oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista harkitsevan henkilön suojaaminen hänen omilta impulsiivisilta ja harkitsemattomilta ratkaisuiltaan. Jos oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista harkitsevalla henkilöllä on lapsia ja sukupuolen vahvistamisella on oikeudellisia vaikutuksia myös heihin, suojattavien henkilöiden piiri on hakijaa laajempi. Henkilöön kohdistuvan suojan lisäksi yhteiskunnalla on myös laajempi intressi huolehtia väestötietojärjestelmän tietojen paikkansapitävyydestä ja toimivuudesta. Harkitsemattomien ratkaisujen myötä nousee riski siitä, että oikeudellinen sukupuoli korjataan jonkun ajan kuluttua takaisin alkuperäiseksi. Useat väestötietojärjestelmään kohdistuvat muutokset aiheuttavat haasteita henkilön tunnistettavuudelle ja väestötietojärjestelmän toimivuudelle.

Voimassa olevassa lainsäädännössä harkinta-ajasta säädetään avioliittolaissa (234/1929), adoptiolaisissa (22/2012) ja ulkomaalaislaissa (301/2004). Avioliittolain 26 §:n mukaan harkinta-aika alkaa siitä, kun avioliiton purkamista koskeva puolisojen yhteinen hakemus on jätetty tuomioistuimelle tai sen kansliaan tai kun puolison hakemus on annettu tiedoksi toiselle puolisolle. Kun harkinta-aikaa on kulunut vähintään kuusi kuukautta, puoliset tuomitaan avioeroon, jos he yhdessä sitä vaativat tai toinen heistä sitä vaatii. Vaatimus on tehtävä ennen kuin vuosi on kulunut harkinta-ajan alkamisesta. Adoptiolain 15 §:n 1 momentin mukaan vanhemman suostumusta adoptioon ei saa ottaa vastaan ennen kuin vanhemmalla on ollut mahdollisuus perusteellisesti harkita asiaa eikä aikaisemmin kuin kahdeksan viikon kuluttua lapsen syntymästä. Lain 17 §:n mukaan suostumus adoptioon voidaan peruuttaa ennen adoption vahvistamista. Adoptiolaisissa säädetty kahdeksan viikkoa on harkinta-ajan vähimmäispituus. Vanhemman suostumusta ei saa ottaa vastaan, jos vanhemman yksittäistapauksessa katsotaan tarvitsevan yli kahdeksan viikkoa aikaa ennen kuin hän kykenee tekemään asiassa perusteellisesti harkitun ratkaisun. Ulkomaalaislain 52 b §:ssä säädetyn harkinta-ajan tarkoituksena on antaa ihmiskaupan uhrille mahdollisuus toipua kokemuksistaan ja päättää, haluaako hän ryhtyä yhteistyöhön viranomaisien kanssa häneen kohdistuneen ihmiskaupparikoksen selvittämiseksi. Harkinta-aika laillistaa uhrin oleskelun Suomessa enimmillään kuuden kuukauden ajaksi, eikä häntä voida tuona aikana poistaa maasta vastoin tahtoaan.

On huomattava, että harkinta-ajasta ei säädetä kaikissa sellaisissa laissa säädetyissä hakemusmenettelyissä, joissa päätettävään asiaan liittyy yleisen näkemyksen mukaan katumusriski. Terveystieteiden alalla tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi raskauden keskeyttäminen ja sterilointi. Toisaalta molemmissa mainituissa esimerkkitalanteissa toimenpide edellyttää henkilökohtaista asiointia ja sen yhteydessä tapahtuvaa neuvontaa toimenpiteen vaikutuksista ja joissain tilanteissa lupamenettelyä.

On mahdollista, että harkinta-ajasta säätäminen voidaan kokea itsemääräämisoikeuden loukkauksena. Itsemääräämisoikeuden periaatteen merkitys on voimistunut sukupuoli-identiteettiä koskevissa kansainvälisten ja kansallisten ihmis- ja perusoikeustoimijoiden suosituksissa 2000-luvun kuluessa. Euroopan neuvoston ministerikomitean suosituksen [CM/Rec\(2010\)5](#) mukaan jäsenvaltioiden on toteutettava asianmukaiset toimet taatakseen henkilön oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen kaikilla elämänalueilla erityisesti mahdollistamalla nimen ja sukupuolen muuttaminen virallisiin asiakirjoihin nopeasti, avoimesti ja helposti.

Laissa säädetyllä harkinta-ajalla tavoiteltavat vaikutukset olisivat ainakin osittain saavutettavissa säätämällä viranomaisen informointivelvollisuudesta. Hakemusviranomaisena toimivalle Digi- ja väestötietovirastolle voitaisiin säätää velvollisuus informoida oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista hakevaa henkilöä hakemuksen käsittelystä ja sen aikataulusta sekä vahvistamisen oikeusvaiikutuksista. Hakijaa tulisi lisäksi informoida esimerkiksi siitä, mille tahoille tieto uudesta henkilötunnuksesta luovutetaan automaattisesti samoin kuin siitä, että sukupuolen vahvistaminen ei perusta oikeutta sukupuolenkorjaukseen tähtääville lääketieteellisille hoidoille. Työryhmä pitää perusteltuna säätää viranomaisen informointivelvollisuudesta riippumatta siitä, mikä sääntelyvaihtoehto tulee valituksi.

Ikäraja

Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman mukaan sukupuolen voi hakemuksesta korjata täysi-ikäinen henkilö, joka esittää perustellun selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa korjattavaan sukupuoleen. Hallitusohjelman kirjaus ei sisällä arviota siitä, olisiko sukupuolen vahvistaminen mahdollista joillain edellytyksillä myös alaikäisille.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kouluterveyskyselyssä vuonna 2017 toisen asteen opiskelijoilta kysyttiin [seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuolen kokemisesta](#). Tietoa tarvittiin muun muassa nuorten palvelujen kehittämisessä sekä yhdenvertaisuuden toteutumisen seurannassa. Kyselyyn vastanneista lukiossa tai ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevista nuorista runsas kymmenen prosenttia ilmoitti olevansa seksuaali- tai sukupuolivähemmistöihin kuuluvia sateenkaarinuoria. Heidän kiusaamis-, uhkailu- ja väkivaltakokemuksensa olivat moninkertaisesti yleisempiä kuin heteronuorilla. Sateenkaarinuoret kokivat terveydentilansa heikommaksi ja he olivat ahdistuneempia kuin heteronuoret. Työryhmän kuulemien tahojen mukaan nuorten ja heidän vanhempiensa yhteydenotot esimerkiksi Transtukupisteeseen (nykyisin Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus) ovat lisääntyneet ja läheteiden määrä HYKS:n ja TAYS:n nuorisopsykiatrian osastolle on kasvanut 2000-luvun kuluessa.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 24 artiklan 1 kohdassa turvataan lapsen oikeus nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta. Mainitun oikeuden sisältö on yhteneväinen Maailman terveysjärjestö WHO:n käyttämän terveyden käsitteen kanssa: terveys on täydellisen fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tila. Yleissopimuksessa turvattu lapsen edun ensisijaisuus ja lapsen itsemääräämisoikeus tarkoittavat muun ohella, että sukupuoli-identiteetti on lähtökohtaisesti lapsen itsensä määriteltävissä hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Yleissopimus edellyttää yksilöllistä harkintaa, minkä vuoksi kiinteiden ikärajoitusten asettaminen on lähtökohtaisesti yleissopimuksen vastaista. YK:n lapsen oikeuksien komitea on [yleiskommentissaan nro 20 \(2016\)](#) korostanut valtioiden velvollisuutta kunnioittaa nuorten fyysistä ja psykologista koskemattomuutta, sukupuoli-identiteettiä ja autonomiaa. Yleiskommentin 33 kohdan mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kohtaavat yleisesti vainoa, mukaan lukien hyväksikäyttöä ja väkivaltaa, leimaamista, syrjintää ja kiusaamista sekä syrjäyttämistä kasvatuksen ja koulutuksen piiristä, ja he jäävät vaille perheen ja yhteiskunnan tukea tai pääsyä seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluihin ja -tietoihin. Ääritapauksissa he joutuvat seksuaalisen hyväksikäytön, raiskauksen ja väkivallan kohteeksi. Näihin kokemuksiin liittyy alhainen itsetunto, muita korkeampi masentuneisuus ja itsetuhoisuus sekä kodittomuus. Näistä syistä komitea suosittelee yleiskom-

mentissaan, että seksuaali- ja lisääntymisterveyttä ja niihin liittyviä oikeuksia koskeville hyödykkeille, tiedoille ja neuvonnalle ei saisi olla mitään esteitä, kuten esimerkiksi kolmannen osapuolen suostumus tai lupa. Lisäksi tarvitaan erityistoimia sellaisten esteiden poistamiseksi, jotka aiheutuvat peloista ja leimaamisesta, joita esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kokevat terveyspalveluihin pääsyssä (kohta 60). Komitea korostaa, että nuorten epätasa-arvoinen pääsy palvelujen piiriin on syrjintää (kohta 59).

[Yleiskommentin nro 14 \(2013\)](#) mukaan lapsen edun käsitteen täysimääräinen soveltaminen edellyttää kaikkia toimijoita koskevan oikeusperustaisen lähestymistavan kehittämistä, jotta voidaan taata lapsen kokonaisvaltainen ruumiillinen ja henkinen eheys ja edistää hänen ihmisarvoaan (johdanto-osan kohta 5). Lapsen identiteettiä koskevassa 55 kohdassa todetaan, että lapsen henkilöllisyyttä määrittävät erilaiset ominaisuudet kuten esimerkiksi sukupuoli ja seksuaalinen identiteetti on otettava huomioon lapsen etua arvioitaessa. Lapsen oikeus säilyttää henkilöllisyytensä taataan yleissopimuksessa (8 artikla), ja sitä on kunnioitettava ja se on otettava huomioon lapsen etua arvioitaessa (kohta 55). Lapsen edun turvaaminen oikeudellisen sukupuolen vahvistamista koskevassa sääntelyssä turvaisi lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaisen oikeuden hänen henkilöllisyytensä kunnioitukseen. Lisäksi sen voitaisiin katsoa edistävän sukupuolidysforiaa kokevien lasten kasvurauhaa ja hyvinvointia sekä henkilökohtaista turvallisuutta ja yksityisyyden suojaa.

Lapsen oikeuksien sopimuksessa taataan lapsen näkemysten huomioon ottaminen. Jotta lapsi voisi ilmaista näkemyksensä, hänelle on annettava riittävästi asianmukaisia tietoja, jotta hän ymmärtää tilanteen ja kaikki hänen etuunsa liittyvät näkökohdat, ja lapselle tulee tarjota tilaisuus antaa tietoinen suostumuksensa. Oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista hakevalle henkilölle, erityisesti alaikäiselle henkilölle, on järjestettävä mahdollisuus saada riittävästi tietoa hakemuksen hyväksymisen oikeusvaikutuksista asian käsittelyn yhteydessä.

Lapsen edun arvioinnissa on yleiskommentin nro 14 mukaan huomioitava, että lapsen valmiudet kehittyvät. Päätöksentekijöiden tulisi näin ollen harkita toimenpiteitä, joita voidaan tarvittaessa tarkistaa tai muuttaa sen sijaan, että he tekisivät lopullisia ja peruuttamattomia päätöksiä (kohta 84). Oikeudellisen sukupuolen vahvistamiselle toisin kuin esimerkiksi eräille lääketieteellisille toimenpiteille sukupuolen korjaamiseksi on ominaista, että sukupuolensa vahvistanut henkilö voi tehdä uuden hakemuksen oikeudellisen sukupuolensa vahvistamisesta syntymässä määritellyä sukupuolta vastaavaksi, jolloin aikaisemmalla päätöksellä aikaansaatu oikeustila purkautuu.

Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu [Niels Muižnieksin](#) mukaan oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen mahdollisuuden sulkeminen alaikäisten henkilöiden ulottuvilta on pidettävä yhtenä sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten itsemääräämisoikeuden toteutumisen esteistä. Myös YK:n seksuaali- ja sukupuolivähemmistöasioiden riippumaton asiantuntija Victor Madrigal-Borloz on todennut [raportissaan](#) järjestön yleiskokoukselle vuonna 2018, että se, ettei lapsilla ole mahdollisuutta saada oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista lisää syrjinnän, hyväksikäytön, väkivalan ja vainon uhkaa (kohta 33).

Oikeudellisen sukupuolen vahvistamista tarkoittavan hakemuksen tekemiselle asetettu ikäraja vaihtelee eri maiden lainsäädännössä. Norjassa 16 vuotta täyttänyt henkilö tekee sukupuolen vahvistamista koskevan hakemuksen (käytännössä ilmoituksen) väestörekisteriviranomaiselle ja 6 – 15 –vuotias lapsi tekee hakemuksen yhdessä huoltajansa kanssa. Maltaan lain mukaan vanhemmat

voivat tehdä hakemuksen lapsen sukupuoli-merkinnän ja etunimen muuttamiseksi lapsen sukupuoli-identiteettiä vastaavaksi. Irlannissa hakijan on oltava 18-vuotias, mutta 16- ja 17-vuotiaat voivat hakea vahvistamista erityismenettelyllä. Alankomaissa alaikäraja hakemuksen tekemiselle on 16 vuotta.

Suomessa eduskunnan oikeusasiamiehen asettama [ihmisoikeusvaltuuskunta](#) on vuonna 2017 vaatinut valtioneuvostoa ryhtymään translain pikaiseen uudistamiseen. Valtuuskunnan mukaan säädösvalmistelussa tulisi selvittää täysi-ikäisyyden kriteeriä ja harkita se poistettavaksi oikeudellisen sukupuolen vahvistamisessa ottaen huomioon lapsen ikä, kehitystaso ja lapsen etu. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies yhtyi ihmisoikeusvaltuuskunnan kannanottoon vuonna 2018 antamassaan ratkaisussa ([EOAK/2842/2017](#)). Myös tasa-arvovaltuutettu totesi [kertomuksessaan](#) eduskunnalle vuonna 2018, että translainsäädäntöä uudistettaessa olisi hyvä selvittää alaikäisen mahdollisuutta vahvistaa sukupuolensa (s. 86). Lapsiasiavaltuutettu, Väestöliitto, Sateenkaariperheet, Lastensuojelun Keskusliitto ja Mannerheimin lastensuojeluliitto ovat todenneet yhteisessä, vuonna 2019 julkaistussa [kirjoituksessaan](#), että oikeudellisen sukupuolen vahvistamiseen liittyvän lainsäädännön tulee turvata lapsen oikeuksia ja tukea lapsen terveen identiteetin kasvua.

Lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja osallisuuden edistämistä koskevat periaatteet ja velvoitteet on kirjattu Suomen lainsäädäntöön kattavasti. Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Perustuslain 19 §:n 3 momentissa säädetään, että julkisen vallan on tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Tätä perustuslaillista toimeksiantoa toteuttavat muun muassa varhaiskasvatustuki, sosiaalihuoltolaki, lastensuojelulaki ja laki toimeentulotuesta.

Sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten oikeudellisen aseman järjestämistä koskevan sääntelyn näkökulmasta merkittävänä voidaan pitää vuoden 2019 alussa voimaan tulleen etu- ja sukunimilain alaikäisen itsemääräämisoikeutta koskevaa 44 §:n säännöstä. Lain 44 §:n 1 momentin mukaan 15 vuotta täyttänyt alaikäinen käyttää itsenäisesti puhevaltaa huoltajansa tai muun laillisen edustajansa ohella. Jos 15 vuotta täyttänyt alaikäinen ja hänen huoltajansa tai muu laillinen edustajansa ovat erimielisiä, on alaikäisen oma mielipide ratkaiseva. Asia voidaan säännöksen mukaan ratkaista 15 vuotta täyttäneen aloitteesta huoltajaa tai muuta laillista edustajaa kuulematta, jos tätä ei tavoiteta. Pykälän perustelujen mukaan nimi liittyy olennaisesti lapsen identiteettiin ja jokapäiväiseen elämään, minkä vuoksi hänen näkemyksensä on otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti (HE 104/2017 vp). Perusteluissa myös täsmennetään menettelyä lapsen huoltajan tai muun laillisen edustajan kuulemisessa. Jos huoltaja ei vastaa nimiviranomaisen hänelle lähettämään kirjeeseen, katsotaan perustelujen mukaan, että huoltajalle on varattu asiassa tilaisuus tulla kuulluksi.

Oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista hakevan alaikäisen henkilön osalta olisi jatkossa ratkaistava, millaista selvitystä edellytetään, jos lapsen huoltajat vastustavat sukupuolen vahvistamista vastakkaiseen sukupuoleen tai hakevat sukupuolen vahvistamista ilman lapsen suostumusta. Toisaalta voi olla mahdollista, että huoltajat ovat keskenään erimieliset. Arvioitavaksi jääkin se, pitäisikö määritellä, mikä viranomaisen arvioisi kyseisissä tapauksissa lapsen edun, jos joko huoltajien välillä tai huoltajan ja lapsen välillä on erimielisyyttä.

Työryhmän kuuleman Digi- ja väestötietoviraston edustajan mukaan esimerkiksi nimiasioiden käsittelyssä on tullut käytännössä tilanteita, joissa huoltajien hakemuksesta on hyvin nuorille lapsille haluttu vaihtaa etunimi vastakkaiselle sukupuolelle vakiintuneeksi etunimeksi transsukupuolisuuden perusteella. Tällöin maistraatin vastuulla on varmistua siitä, että kyse on alaikäisen omasta tahdosta ja että annettu selvitys nimen vaihtamiseen on ollut riittävä.

Jatkotyössä tulee harkittavaksi, pitäisikö alaikäisen henkilön oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytykseksi asettaa lääketieteellisen selvitys.

Vaihtoehto B: Ilmoitusmenettely

Oikeudellisen sukupuolen vahvistamista tarkoittavan ilmoituksen voisi tehdä 18/15 vuotta täyttänyt henkilö, joka kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty. Ilmoitus tehtäisiin Digi- ja väestötietovirastolle.

Säännös

Digi- ja väestötietovirasto muuttaa väestötietojärjestelmään talletetun henkilötunnuksen 18/15 vuotta täyttäneen henkilön ilmoituksen perusteella, jos henkilö kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen.

Vaikutukset muuhun lainsäädäntöön

Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonala

Translaki kumottaisiin.

Transasetus kumottaisiin ja tarvittavat säännökset siirrettäisiin keskittämisasiinasetukseen.

Steriloimislain 1 §:n 7 kohta kumottaisiin.

Valtiovarainministeriön hallinnonala

Jos sukupuolen vahvistamisessa siirryttäisiin ilmoitusmenettelyyn, luovuttaisiin samalla vastakkaisen sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä, jotka on kirjattu voimassa olevaan lakiin. Ilmoitusmenettely tarkoittaisi myös sitä, että sukupuolen vahvistamisessa viranomaiselle ei annettaisi lainkaan harkintavaltaa. Vaikka hallintolakia sovelletaan yleislakina myös viranomaisille lähetettäviin ilmoituksiin, menettelyä koskevassa täydentävässä sääntelyssä tulisi kiinnittää erityistä huomiota siihen, milloin viranomaisen katsotaan hyväksyneen sille lähetetyn ilmoituksen ja mitä menettelyä noudatetaan, jos viranomaisen katsoo, että se ei - esimerkiksi kansainvälisen toimivallan puutteen tai henkilön ilmeisen oikeudellisen toimintakyvyn puutteen vuoksi - katso voivansa tehdä rekisterimerkintää sille lähetetyn ilmoituksen perusteella. Sääntelystä tulisi käydä selkeästi ilmi myös se, millä edellytyksillä rekisterimerkintä voidaan jättää tekemättä ja menettelyyn liittyvät oikeusturvamekanismit. Esimerkiksi etu- ja sukunimilain 31 §:n säännökset täydentävät yleislakina sovellettavan hallintolain säännöksiä hallintoasian käsittelyssä ja ratkaisemisessa sovellettavista menettelyistä.

Jos lääketieteellisen selvityksen vaatimuksesta sukupuolen vahvistamisen yhteydessä luovutaan kokonaan, olisi työryhmän kuultavana olleen Digi- ja väestötietoviraston edustajan mukaan kuitenkin tarpeen lainsäädännössä yksilöidä se, mitä selvitystä tai asiakirjaselvitystä asiakkaan olisi ilmoituksen yhteydessä esitettävä. Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelmassa edellytetään perusteltua selvitystä siitä, että oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista hakeva henkilö kokee kuvansa vahvistettavaan sukupuoleen. Koska hallitusohjelman mukaan oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen erotettaisiin lääketieteellisistä selvityksistä ja tutkimuksista, oikeudellisen sukupuolen vahvistamista varten esitettävä selvitys olisi lähtökohtaisesti hakijan oma selvitys asiasta. Lisäksi lainsäädäntötyössä olisi jatkossa arvioitava se, mikä tulisi olemaan toimivallanjako sukupuolen vahvistavan viranomaisen ja rekisteriviranomaisen välillä. Kuten hakemusmenettelyinkin osalta on aiemmin todettu, rekisteröijä on aina vastuussa rekisteröimistään tiedoista, niiden oikeellisuudesta ja niihin kohdistuvista oikaisuvaatimuksista. Lisäksi rekisteriviranomaisen on otettava huomioon EU:n tietosuojaa-asetuksen asettamat vaatimukset.

Sukupuolen vahvistamisprosessin yhteydessä rekisteriviranomaisen on varmistuttava ilmoittajan henkilöllisyydestä. Lainsäädäntötyön yhteydessä ilmoittajan tunnistamiseen onkin kiinnitettävä erityistä huomiota. Ilmoittajan henkilöllisyyden tunnistamisessa ja todentamisessa tulisi käyttää vahvaa tunnistamismenetelmää silloin, kun ilmoitus tehdään sähköisesti.

Voimassaolevan käytännön mukaan sukupuolen vahvistamisen yhteydessä passivoidaan vanha henkilötunnus ja asiakas saa uuden henkilötunnuksen, koska henkilötunnukset ovat sukupuoli-sidonnaisia. Väestörekisterikeskus on aiemmin välittänyt transsukupuolisia henkilöitä koskevat muutostiedot eli uudet nimet ja henkilötunnukset väestötietojärjestelmän tietopalvelutuotteissa automaattisena päivityksenä väestötietojärjestelmästä kuten muutkin henkilön muuttuneet tiedot. Tieto henkilötunnuksen muuttumisesta välitetään laajasti niiden viranomaisten käyttöön sekä niille yksityistä liiketoimintaa edustaville käyttäjätahoille, joilla on lain mukaan oikeus käsitellä henkilötunnuksia. Tällaisia muita tahoja, joille tieto välitetään, ovat esimerkiksi pankit ja vakuutusyhtiöt.

Jos tulevaisuudessa siirryttäisiin ilmoitusmenettelyyn, saattaisivat ne tilanteet lisääntyä, jolloin asiakas haluaakin palata uuden sukupuolen vahvistamista edeltäneeseen sukupuoleen ja saada käyttöön passivoidun henkilötunnuksensa. Tällaisen tilanteen varalta tulisi rekisteriviranomaisella olla toimintaohjeet. Lisäksi tulisi varmistua siitä, että passivoidun henkilötunnuksen käyttöön ottamisesta ei tule haittavaikutuksia esimerkiksi sähköisessä asiointissa. Olisi myös tärkeää, että asiakasta informoidaan riittävästi edellä mainituista seikoista.

Arviointi

Ilmoitusmenettelyyn siirtyminen toisi sukupuoli-identiteettiä koskevan päätöksenteon täysimääräisesti asianomaisen henkilön itsemääräämisoikeuden piiriin.

Voimassa olevaan lainsäädäntöön perustuvaa sukupuolen vahvistamisen menettelyä on hakemuksia käsittelevässä viranomaisessa pidetty hyvänä sen vuoksi, että laissa säädetyt edellytykset ovat selkeät. Työryhmän kuuleman asiantuntijan mukaan sukupuolen vahvistamista koskevan hake-

musasian ratkaisevalla rekisteriviranomaisella ei tulisi olla asiassa vahvistamisen edellytyksiä koskevaa harkintavaltaa. Tällainen harkintavallan käyttö ei välttämättä olisi tarkoituksenmukaista tehtävään vaadittavan osaamisen, Digi- ja väestötietoviraston perustehtävien ja prosessuaalisten seikkojen kannalta.

Ilmoitusmenettelyyn perustuva sääntelymalli vastaa pääosin Norjan lainsäädäntöä (*lov om endring av juridisk kjønn*). On kuitenkin huomattava, että käytännössä Norjassa on eräänlainen harkinta-aika: hakemuksen vastaanottanut viranomainen lähettää hakijalle tietopaketin hakemuksen hyväksymisen vaikutuksista ja edellyttää, että hakija todistaa henkilöllisyytensä ja vahvistaa hakemuksensa. Tähän kuluu kaiken kaikkiaan jokunen viikko. Järjestelyllä on pyritty varmistumaan siitä, ettei hakemusta ole tehty impulsiivisesti ja harkitsemattomasti.

Sääntely heijastaisi edelleen käsitystä kaksijakoisesta sukupuolesta. Sen mukaan sukupuolia on kaksi, ja kaikki ihmiset ovat joko naisia tai miehiä.

4.2.2 Intersukupuolisten lasten sukupuoliominaisuuksia muokkaavat lääketieteelliset toimenpiteet

Potilaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa (785/1992), jäljempänä *potilaslaki*, säädetään muun ohella potilaan oikeuksista, hoitosuunnitelmasta, potilaan itsemääräämisoikeudesta, alaikäisen potilaan asemasta ja kiireellisestä hoidosta. Potilaslain 3 §:n 2 momentin mukaan potilaalla on oikeus laadultaan hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon. Hänen hoitonsa on järjestettävä ja häntä on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata. Lain 4 a §:ssä tarkoitettu hoitosuunnitelma on laadittava yhteisymmärryksessä potilaan, hänen omaisensa tai läheisensä taikka hänen laillisen edustajansa kanssa. Lain 5 §:n 1 momentin mukaan potilaalle on annettava selvitys hänen terveydentilastaan, hoidon merkityksestä, eri hoitovaihtoehtoista ja niiden vaikutuksista sekä muista hänen hoitoonsa liittyvistä seikoista, joilla on merkitystä päätettäessä hänen hoitamisestaan. Selvitystä ei pykälän 2 momentin mukaan kuitenkaan tule antaa vastoin potilaan tahtoa tai silloin, kun on ilmeistä, että selvityksen antamisesta aiheutuisi vakavaa vaaraa potilaan hengelle tai terveydelle.

Terveydenhuollon ammattihenkilön on annettava selvitys siten, että potilas riittävästi ymmärtää sen sisällön. Jos terveydenhuollon ammattihenkilö ei osaa potilaan käyttämää kieltä taikka potilas ei aisti- tai puhevian vuoksi voi tulla ymmärretyksi, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta. Alaikäisen potilaan mielipide hoitotoimenpiteeseen on 7 §:n mukaan selvitettävä silloin, kun se on hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden mahdollista. Jos alaikäinen ikänsä ja kehitystasonsa perusteella kykenee päättämään hoidostaan, häntä on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Jos alaikäinen ei kykene päättämään hoidostaan, häntä on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen huoltajansa tai muun laillisen edustajansa kanssa. Lain 8 §:ssä säädetään, että potilaalla on annettava hänen henkeään tai terveyttään uhkaavan vaaran torjumiseksi tarpeellinen hoito, vaikka potilaan tahdosta ei tajuttomuuden tai muun syyn vuoksi voida saada selvitystä. Työryhmä katsoo, että lapsen sukupuoliominaisuuksia muokkaaviin tarpeettomiin lääketieteellisiin toimenpiteisiin ryhtymistä ilman asianmukaista suostumusta on pidettävä potilaslain vastaisena ottaen erityisesti huomioon, että toimenpiteillä puututaan alaikäisen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja yksityisyyden suojaan ja että toimenpiteistä aiheutuu usein elinikäistä haittaa.

Terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain (559/1994), jäljempänä *ammattihenkilölaki*, 15 §:ssä säädetään terveydenhuollon ammattihenkilön ammattieettisistä velvollisuuksista. Pykälän 1 momentin mukaan terveydenhuollon ammattihenkilön on ammattitoiminnassaan sovellettava yleisesti hyväksytyjä ja kokemusperäisiä perusteltuja menettelytapoja koulutuksensa mukaisesti, jota hänen on pyrittävä jatkuvasti täydentämään. Ammattitoiminnassaan terveydenhuollon ammattihenkilön tulee tasapuolisesti ottaa huomioon ammattitoiminnasta potilaalle koituvat hyödyt ja sen mahdolliset haitat. Pykälän 2 momentin mukaan terveydenhuollon ammattihenkilöllä on velvollisuus ottaa huomioon, mitä potilaan oikeuksista säädetään. Ammattihenkilölain 24 §:n 2 momentin mukaan Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira ohjaa ja valvoo valtakunnallisesti terveydenhuollon ammattihenkilöitä, kun taas aluehallintovirasto ohjaa ja valvoo terveydenhuollon ammattihenkilöiden toimintaa toimialueellaan. Ammattihenkilölaissa säädetään turvaamistoimenpiteistä tilanteissa, joissa terveydenhuollon ammattihenkilön ammattitaidossa on puutteita tai joissa terveydenhuollon ammattihenkilö on toiminut virheellisesti tai moitittavasti. Laki sisältää myös kurinpito- ja rangaistussäännökset. Kirjallista varoitusta koskevan 33 §:n mukaan Valvira voi antaa terveydenhuollon ammattihenkilölle kirjallisen varoituksen, jos hän on ammattitoiminnassaan menetellyt vastoin lakia tai sen nojalla annettuja säännöksiä tai määräyksiä taikka syyllistynyt tehtävässään muutoin virheellisyyteen tai laiminlyöntiin eikä virheellisyys tai laiminlyönti ole sen laatuista, että häntä olisi syytettävä tuomioistuimessa. Viime kädessä rikoslain pahoinpitelyä koskeva sääntely on soveltavissa tarpeettomiin kirurgisiin ja muihin vastaaviin lääketieteellisiin toimenpiteisiin, joihin ei ole saatu asianomaisen henkilön tai hänen laillisen edustajansa asianmukaista suostumusta.

Työryhmän näkemyksen mukaan voimassa oleva lainsäädäntö, toisin sanoen terveydenhuollon yleislainsäädäntö ja rikoslaki, sisältää intersukupuolisten lasten henkilökohtaista koskemattomuutta turvaavan riittävän sääntelyn, eikä asiasta ole syytä säätää erikseen. Jos jatkotyössä kuitenkin tunnistetaan lisäsääntelyn tarve, on kiinnitettävä huomiota siihen, että sukupuoliominaisuuksia muokkaavien tarpeettomien lääketieteellisten toimenpiteiden vähentämiseen tähtäävää sääntelyä tulkitsevat ja soveltavat ne terveydenhuollon ammattihenkilöt, jotka nyt suorittavat mainitunlaisia toimenpiteitä intersukupuolisille lapsille. Työryhmä pitää mahdollisena, että sukupuoliominaisuuksia muokkaavien tarpeettomien toimenpiteiden kiellosta voitaisiin säätää sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden asemaa ja oikeuksia koskevassa erityislaissa (laki sukupuolen vahvistamisesta). Toisena mahdollisuutena voitaisiin harkita henkilökohtaisen koskemattomuuden suojaamista koskevan sääntelyn tarkentamista asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeutta koskevassa lainsäädäntöhankkeessa.

Työryhmä katsoo, että jatkossa on huolehdittava siitä, että intersukupuolisille lapsille ja heidän perheilleen on tarjolla moniammatillista tukea sekä tietoa intersukupuolisuudesta ja sukupuolen moninaisuudesta. Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöiden sekä opetus- ja kasvatustieteiden ammattilaisten koulutukseen olisi suositeltavaa sisällyttää tietoa intersukupuolisuudesta ja sukupuolen moninaisuudesta sekä asiaa koskevasta lainsäädännöstä. Tällaiset tukea, koulutusta ja tietoisuuden lisäämistä koskevat suositukset sisältyvät muun ohella Euroopan neuvoston parlamentaarisen yleiskokouksen [päättölauselmaan 2191 \(2017\)](#) ja Euroopan parlamentin helmikuussa 2019 hyväksymään [päättölauselmaan 2018/2878\(RSP\)](#)

Työryhmä huomauttaa, että lapsen fyysistä koskemattomuutta tulee kunnioittaa osana lapsen perus- ja ihmisoikeuksia sekä ihmisarvon kunnioittamisen vaatimusta. Intersukupuolisiin lapsiin kohdistettujen lääketieteellisesti tarpeettomien hoitotoimenpiteiden jälkiseuraukset voivat edellä esitetyllä tavalla olla traumatisoivia ja aiheuttaa enemmän haittaa kuin hyötyä niiden kohteena oleville henkilöille. Täten perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten olemassaolo tulee yksilöllisesti huomioida intersukupuolisiin lapsiin kohdistettavia hoitotoimenpiteitä suunniteltaessa ja on pidettävä täydyttävä suorittamasta lapsen kannalta potentiaalisesti vahingollisten hoidollisten toimenpiteiden suorittamisesta. Sosiaalisia ulottuvuuksia ei voida lähtökohtaisesti pitää sellaisina seikkoina, jotka yksinään muodostaisivat perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten tarkoittaman tilanteen. Täten intersukupuolisten lasten perusoikeuksien rajoittamista ei voida katsoa oikeutetuksi yksinomaan sellaisen argumentaation perusteella, jonka osalta voitaisiin esittää myös vastakkaisia perusteluja ja vaihtoehtoisia toimintamalleja, esimerkiksi yhteiskunnallisia asenteita, muuttamalla.

Lisäksi työryhmä korostaa tehokkaan viranomaisvalvonnan merkitystä. Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirastosta annetun lain (669/2008) 1 §:n mukaan Valviran tehtävänä on edistää ohjauksen ja valvonnan keinoin oikeusturvan toteutumista ja palvelujen laatua terveydenhuollossa. Valviran samoin kuin aluehallintovirastojen valvonnan tavoitteena on varmistaa potilasturvallisuus, palvelujen lainmukaisuus ja laatu sekä potilaiden perusoikeuksien, yhdenvertaisuuden ja oikeusturvan toteutuminen. Työryhmä ehdottaa harkittavaksi määräaikaista, tehostettua valvontaa ilman asianomaisen henkilön suostumusta tehtävien sukupuoliominaisuuksia muokkaavien tarpeettomien lääketieteellisten toimenpiteiden vähentämiseksi. Edelleen työryhmä ehdottaa harkittavaksi sosiaali- ja terveysministeriön ohjaustoimenpiteitä terveydenhuoltolain 24 §:n 1 momentin nojalla.

Työryhmä pitää yhtenä mahdollisuutena sitä, että Palko ottaisi asian käsiteltäväkseen. Se edellyttäisi Palkon kokouksen päätöstä.

4.2.3 Kolmannen sukupuolimerkinnän käyttöön ottaminen

Henkilötunnuksen myöntämisen edellytyksistä säädetään väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetun lain (661/2009) 11 §:ssä. Henkilötunnusta käytetään monenlaisissa toimintaympäristöissä sekä yksityisellä että julkisella sektorilla. Lain 11 §:n 1 momentin mukaan henkilölle on annettava henkilötunnus, kun hänen tietonsa talletetaan ensimmäisen kerran väestötietojärjestelmään. Henkilötunnus annetaan automaattisesti väestötietojärjestelmästä, ja sen antamisesta vastaa Digi- ja väestötietovirasto.

Valtiovarainministeriö asetti 21.8.2017 työryhmän selvittämään henkilötunnuksen uudistamista ja valtion takaaman identiteetin hallinnoimista. Työryhmän toimikausi alkoi 1.9.2017 ja päättyi 31.12.2019. Työryhmän tehtävänä oli selvittää henkilötunnuksen uudistamista ja valtion takaaman identiteetin hallinnoimista, koska nykyisen henkilötunnuksen rakenteen, muodostamistavan ja käytön ei ole katsottu vastaavan yhteiskunnan tarpeita pitkällä tähtäimellä. Työryhmän tulee esittää uusi kansallinen ratkaisu henkilöiden yksilöimiseksi. Työryhmä antoi [väliraportin](#) 19.12.2018.

Työryhmä on väliraportissaan käsitellyt henkilön yksilöinnin tulevaisuutta ja tunnistettuja haasteita liittyen yksilön identiteetin luomiseen, yksilöintiin ja tunnistamiseen. Työryhmä toteaa väliraportissaan, että tulevaisuudessa on ratkaistava, hyödynnetäänkö olemassa olevia tunnuksia joko

sellaisenaan tai esimerkiksi sukupuolineutraaleiksi muutettuina, vai onko tarpeen tai hyödyllistä luoda uusi kansallinen yksilöintitunnus. Jos päädytään uuteen tunnukseen, on myös ratkaistava, tulisiko tunnisteiden olla rakenteeltaan täysin neutraali kaikista henkilötiedoista ja olisiko sen enää tarpeen olla muistettavissa oleva, looginen numerosarja, vai vain satunnainen lukusarja. Jos päädyttäisiin täysin uuteen tunnukseen, olisi samalla ratkaistava, miten nykyistä henkilötunnusta käytettäisiin uuden tunnisteiden rinnalla ja luovuttaisiinko nykyisen tunnuksen käyttämisestä kokonaan siirtymävaiheen jälkeen. Jos nykyisestä henkilötunnuksesta ei luovuta, tunnusten riittävyys on ratkaistava jollakin yksinkertaisella ja mahdollisimman vähäisiä tietoteknisiä muutoksia edellyttävällä keinolla. (väliraportti, s. 12)

Kokonaan uuden tunnisteiden käyttöönotto edellyttäisi, että se otetaan käyttöön kaikissa viranomaisrekistereissä sekä yksityissektorin henkilötunnusta tosiasialliseen tarpeeseen käytävissä järjestelmissä. Tästä seuraa tietojärjestelmien muuttamisen tarve, ja sen vuoksi muutos voi edellyttää pitkää siirtymäaikaa. (väliraportti, s. 12)

Henkilötunnuksesta ilmenee henkilön ikä ja sukupuoli. Tietosuoja-asetuksen 5 artiklan 1 kohdan c alakohdan mukaan "henkilötietojen on oltava asianmukaisia ja olennaisia ja rajoitettuja siihen, mikä on tarpeellista suhteessa niihin tarkoituksiin, joita varten niitä käsitellään, "tietojen minimointi". Henkilön ikää tai sukupuolta koskevan tiedon ilmeneminen henkilötunnuksessa ei ole tarpeen kaikissa henkilötunnuksen käsittelemistä edellyttävissä tapauksissa ja on siten vastoin tietojen minimoinnin periaatetta. Tämän lisäksi on harkittava, millaisia seurauksia tällaisesta tarpeettomasta tietojen käsittelystä aiheutuu henkilölle itselleen tai yhteiskunnalle. (väliraportti, s. 13)

Sukupuolta koskeva tieto voi tarpeettomasti raskauttaa esimerkiksi sellaisten henkilöiden elämää, joiden ulkoinen olemus tai oma tuntemus ei vastaa virallista sukupuolta, tai he ovat vaihtaneet sukupuolta. Vaikka sukupuolenvaihdon jälkeen on mahdollista vaihtaa henkilötunnus vahvistettua sukupuolta vastaavaksi, vanhat koulu-, opiskelu- ja työtodistukset tai muut asiakirjat saattavat sisältää aikaisemman henkilötunnuksen ja siten paljastaa yksityiselämän piiriin kuuluvan tiedon sukupuolenvaihdoksesta¹. Näiden asiakirjojen ja tietojen vaihtaminen aiheuttaa lisäksi kustannuksia, että turhia hallinnollisia menettelyitä. Tieto sukupuolesta on usein irrelevantti sen tarkoituksen kannalta, johon henkilötunnusta tarvitaan. (väliraportti, s. 13)

Henkilötunnuksen kytkös sukupuoleen on otettu esiin tasa-arvovaltuutetun toimiston vuonna 2012 laatimassa [selvityksessä](#) sukupuolivähemmistöjen asemasta. Selvityksen mukaan sukupuoli-sidonnainen henkilötunnus vaikeuttaa ajoittain transihmisten arkielämää, jos henkilön ulkoinen olemus ei ole yhteensopiva hänen henkilötietojensa kanssa. Intersukupuolisena syntyneelle lapselle puolestaan voidaan antaa henkilötunnus vasta, kun sukupuoli on lääkäreiden toimesta määritetty. Myös oikeusministeriön asettama sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen perusoikeuksien toteutumista Suomessa selvittänyt työryhmä esitti [loppuraportissaan](#) henkilötunnuksen uudista-

¹ TSA 9(1) artiklan mukaan "[s]ellaisten henkilötietojen käsittely, joista ilmenee rotu tai etninen alkuperä, poliittisia mielipiteitä, uskonnollinen tai filosofinen vakaumus tai ammattiliiton jäsenyys sekä geneettisten tai biometrinen tietojen käsittely henkilön yksiselitteistä tunnistamista varten tai terveyttä koskevien tietojen taikka luonnollisen henkilön seksuaalista käyttäytymistä ja suuntautumista koskevien tietojen käsittely on kiellettyä." Käsittelykieltoon on kuitenkin lukuisia yksilöityjä poikkeuksia. Tässä ei ole tarkemmin mahdollisuutta analysoida sitä, onko transsukupuolisuus erityisiin henkilötietoryhmiin kuuluva tieto.

mista siten, ettei sukupuoli vaikuttaisi tunnuksen sisältöön. Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta (ETENE) on intersukupuolisiin lapsiin liittyvässä [kannanotossaan](#) 22.3.2016 kannustanut keskustelemaan henkilötunnuksen sukupuolisidonnaisuudesta.

Kuten ETENEn kannanotossa todetaan, intersukupuolisten lasten näkökulmasta on ongelmallista, että lapsi on määriteltävä väestötietojärjestelmässä jo ensimmäisten elinviikkojen kuluessa tytöksi tai pojaksi. Henkilötunnus on sukupuolittunut, vaikka lainsäädäntö on muutoin varsin yhdenvertainen. Jos lapsi kehittyikin sukupuoleltaan eri suuntaan, kuin hänet vastasyntyneenä määriteltiin, väestörekisteriin kirjattu henkilötunnus joudutaan muuttamaan. (kannanotto, s. 4)

Henkilötunnusta käytetään usein tarkoituksiin, joissa henkilön sukupuolen tunnistaminen ei ole tarpeen. Tilanteissa, joissa sukupuolella on merkitystä, sitä koskeva identifiointi voidaan toteuttaa muulla tavalla kuin henkilötunnuksella, ja tieto on saatavilla väestötietojärjestelmästä. (väliraportti, s. 14)

Kolmas sukupuolimerkintä on otettu käyttöön eräissä maissa, esimerkiksi Saksassa ja Islannissa. Islannissa hyväksyttiin 18.6.2019 uusi laki (*gender autonomy act*), jonka mukaan islantilaiset voivat rekisteröidä sukupuolensa miestä tai naista tarkoittavan merkinnän sijaan kategoriaan "x". Eräissä muissa pohjoismaissa on keskusteltu asiasta, mutta uudistuksen toteuttamisen on katsottu olevan liian kallista sen edellyttämien tietojärjestelmämuutosten takia.

Valtiovarainministeriön asettama henkilötunnuksen uudistamista koskevan työryhmän johtoryhmä on pohtinut henkilötunnuksen muotoa. Johtoryhmä on todennut, että tunnuksen muodolla on ratkaiseva merkitys sen suhteen, miten paljon tietojärjestelmämuutoksia toimintamallin uudistaminen edellyttää. Henkilötunnuksen muoto on yhteydessä myös sukupuolen rooliin henkilötunnuksessa: sukupuolitiedon sisältyminen tunnukseen pakottaa sukupuolitiedon käsittelyyn silloinkin, kun sille ei ole tarvetta. Lisäksi sukupuolen vahvistaminen tai virheellisen sukupuolitiedon korjaaminen edellyttää henkilötunnuksen muuttamista, mikä aiheuttaa tarpeetonta työtä sekä henkilölle itselleen, että viranomaisille. Sukupuolitiedon näkyminen aina, kun henkilötunnus on näkyvillä, aiheuttaa myös vaikeita tilanteita henkilöille, joiden sukupuoli-identiteetti ei vastaa tunnuksen määritelmää. Myös henkilötietojen käsittelyn minimointi puoltaa sukupuolen poistamista henkilötunnuksesta. (väliraportti, s. 20)

Henkilötunnuksen uudistamista koskevan työryhmän väliraportissa työryhmä on pohtinut henkilötunnuksen uudistamista sukupuolineutraaliksi. Mikäli henkilötunnuksen uudistettaisiin sukupuolineutraaliksi, siirtyisi sukupuolitieto uudistuksen myötä kaikissa henkilörekistereissä omaksi erilliseksi tiedokseen. Tällä edistettäisiin tietojen käsittelyn minimointia, jossa vain tarpeellinen tieto säilytetään tai välitetään tätä tietoa tarvitseville tahoille. Jos sukupuolella ei olisi merkitystä tiedon saajalle, tätä tietoa ei luovutettaisi. Fyysisissä henkilöllisyystodistuksena käytettävissä dokumenteissa sukupuolen ei välttämättä tarvitsisi olla suoraan luettavassa tekstimuodossa, lukuun ottamatta passia, johon sukupuoli on säädetty merkittäväksi erillisenä tekstikenttänä. Passin tietosisältö ei ole yksin kunkin maan kansallisen lainsäädännön määriteltävissä vaan perustuu kansainväliseen sopimukseen. Henkilötunnuksen sisältämän sukupuolitiedon siirtäminen erillisenä tietona luovutettavaksi ei sinällään vaikuttaisi väestötietojärjestelmän tietosisältöön. Sukupuolitieto on jo nykyisin VTJ:ssä omana erillisenä tietokenttänä. (väliraportti, s. 30)

Työryhmän mukaan kolmannen tai muun sukupuolen lisääminen väestötietojärjestelmän tietosisältöön olisi kuitenkin aivan eri asia. Se vaatisi huomattavasti enemmän, paitsi tietokantamuutoksia ja tämän tiedon käsittelyyn tietojärjestelmissä vaadittavia muutoksia, myös kokonaan oman, erillisen lainsäädäntötyönsä. Samassa yhteydessä olisi pohdittava muutoksen vaikutukset kaikilla aineellisessa lainsäädännössämme, joka nykyisellään kauttaaltaan perustuu Suomessa kahden sukupuolen järjestelmään. (väliraportti, s. 30)

Työryhmä on pohtinut uudistuksen taloudellisia vaikutuksia. Työryhmän väliraportin mukaan uudistuksella saattaa olla voimakkaita vaikutuksia julkistalouden yhteisöjen rahoituksen ja voimavarojen jakoon. Paitsi valtionhallinnossa, näkyy tämä vaikutus etenkin kunnissa, joissa voi olla elinkaarensa päässä olevia järjestelmiä, joihin tehtävät henkilötunnuksen kenttämuutokset voivat olla todella kalliita. Kunnissa henkilötunnuksia hyödyntäviä järjestelmiä on käytössä hyvin laajasti eri aloilla, kuten varhaiskasvatuksessa, opetuksessa, kirjastotoimessa, vaaleissa, sotepalveluissa, yhteispalvelussa, joukkoliikenteessä, rakennusvalvonnassa, jätehuollossa, vesi- ja energialaitoksissa jne. Jos tunnusjärjestelmä on aukollinen tai ylipäätään heikosti toimiva, erilaiset prosessit, joissa tunnuksia käsitellään, aiheuttavat tyhjäkäyntiä. (väliraportti, s. 30 ja 31)

Suurimmat kustannukset tunnusjärjestelmän uudistuksesta aiheutuisivat käytössä olevien henkilötunnuksia käsittelevien järjestelmien muutoksista, ja erityisen keskeiset vaikutukset kohdistuisivat luonnollisesti nimenomaan väestötietojärjestelmään. Väestörekisterikeskus vastaa väestötietojärjestelmään ja sen rajapinnoista asiakasjärjestelmiin tehtävistä, sekä tietopalveluiden edellyttämistä sovellus- ja tietokantamuutoksista, varmennejärjestelmän ja Suomi.fi -palveluun liittyvien järjestelmien muutoksista sekä sähköisten kansalaispalvelujen muutoksista. Muutoksia tulisi lisäksi kaikkiin asiainkäsittelyjärjestelmiin, sekä henkilöstöhallinnon ja talouden järjestelmiin. Myös muut perusrekisterit, kiinteistötietojärjestelmä sekä yritys- ja yhteisötietojärjestelmä ja niihin liittyvät järjestelmät vaatisivat vastaavia muutoksia. Kaikkien julkishallinnon viranomaisjärjestelmien kokonaislukumäärää ei ole tässä yhteydessä laskettu yhteen. (väliraportti, s. 31)

Henkilötunnuksen uudistamista koskeva työryhmän johtoryhmä on ollut yksimielinen siitä, että sukupuolta koskeva tieto tulisi poistaa henkilötunnuksesta. Johtoryhmä on todennut väliraportissaan, että selvitystyötä on syytä jatkaa ja että aihetta koskeva jatkokeskustelu, tarkempi toimintamalliin liittyvien kysymysten ja vaikutusten arviointi sekä eri osapuolten kuuleminen ovat tarpeen. Henkilötunnuksen uudistuksen laajuus riippuu myös poliittisesta päätöksenteosta ja siitä, kuinka paljon uudistukseen ollaan valmiita käyttämään resursseja. (väliraportti, s. 32 ja 33)

5 TIIVISTELMÄ

Voimassa oleva translainsäädäntö on vanhentunut eikä se kaikilta osin täytä nykyisiä perus- ja ihmisoikeusvelvoitteiden asettamia vaatimuksia. Kiireellisin lainsäädännön uudistamistarve kohdistuu lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamiseen. Nykyinen oikeustila altistaa transsukupuoliset ja muunsukupuoliset henkilöt syrjinnälle ja muille oikeudenloukkauksille, erityisesti yksityisten loukkauksille, koska heidän ulkoinen olemuksensa ei vastaa heidän virallisista asiakirjoista ilmenevää sukupuoltaan.

Transsukupuolisuus ja muunsukupuolisuus ovat yleistyneet merkittävästi. Ilmiö on globaali. Sen syytä ei tunneta. Ilmiö asettaa haasteita maamme terveydenhuoltojärjestelmälle. Myös oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen kytkeminen nykyiseen tapaan lääketieteellisiin selvityksiin kuormittaa terveydenhuoltojärjestelmää, kun terveydenhuollon resursseja joudutaan käyttämään sukupuolen vahvistamista tarkoittavan hallintomenettelyn tarpeisiin.

Translainsäädäntö on tarkoitettu sovellettavaksi vain transsukupuolisiin henkilöihin. Muunsukupuoliset henkilöt ovat jääneet sääntelyn katveeseen. Intersukupuolisten lasten sukupuoliominaisuuksia muokkaavista lääketieteellisistä toimenpiteistä ei ole erityissääntelyä, vaan niihin sovelletaan yleistä terveydenhuollon lainsäädäntöä (muun muassa potilaslaki ja terveydenhuollon ammattihenkilölaki). Lapsen sukupuoliominaisuuksiin kajoaviin tarpeettomiin lääketieteellisiin toimenpiteisiin, joihin ei ole saatu asianmukaista suostumusta, voidaan viime kädessä soveltaa rikoslain pahoinpitelyä koskevaa sääntelyä.

Pääministeri Marinin hallitusohjelmaan sisältyy sukupuolivähemmistöjä koskevia kirjauksia: ”Säädetään itsemääräämisoikeutta kunnioittava laki sukupuolen vahvistamisesta. Vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä poistetaan ja lääketieteelliset hoidot eriytetään juridisen sukupuolen korjauksesta. Sukupuolen voi hakemuksesta korjata täysi-ikäinen henkilö, joka esittää perustellun selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa korjattavaan sukupuoleen. Sukupuolen korjaamiseen tulee harkinta-aika. Henkilötunnuksen sukupuolisidonnaisuudesta luovutaan osana henkilötunnuksen uudistamista valtiovarainministeriön selvityksen pohjalta. Intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeutta vahvistetaan ja luovutaan pienten lasten kosmeettisesta, ei-lääketieteellisestä sukuelinkirurgiasta.”

Sosiaali- ja terveysministeriön kansliapäällikön huhtikuussa 2019 asettaman translainsäädännön uudistamisen valmistelutyöryhmän tehtävänä oli esittää vaihtoehdot sukupuolivähemmistöihin kuuluvia henkilöitä koskevan lainsäädännön kehittämiseksi. Työryhmä sai työnsä päätökseen sille asetetussa määräajassa.

Valmistelutyöryhmän toimeksianto ei kuulunut tehdä ehdotusta selvittämiensä sääntelyvaihtoehtojen valinnasta eikä arvioida niiden suhdetta hallitusohjelmakirjauksiin. Työryhmä katsoo kuitenkin aiheelliseksi tuoda esille eräitä sen työskentelyn kuluessa tekemiä oikeudellisia havaintoja.

Työryhmän työskentelyn perusteella hallitusohjelmakirjausten ydinsisällön toteuttaminen olisi perusteltua niin ulkomailla, erityisesti Tanskassa, Norjassa ja Islannissa, uudistetun vastaavan lainsäädännön kuin kansallisten ja kansainvälisten perus- ja ihmisoikeustoimijoiden suositusten valossa.

Erityisesti oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen erottamista lääketieteellisistä selvityksistä, tutkimuksista ja hoidoista on pidettävä perusteltuna paitsi perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta myös terveydenhuollon resursseihin kytkeytyvistä syistä.

Työryhmä katsoo, että intersukupuolisten lasten aseman turvaaminen edellyttää toimenpiteitä. Työryhmän käsityksen mukaan voimassa oleva lainsäädäntö sisältää intersukupuolisten lasten henkilökohtaista koskemattomuutta turvaavan riittävän sääntelyn, eikä asiasta ole syytä säätää erikseen. Työryhmän työskentelyn kuluessa ilmeni kuitenkin muita mahdollisuuksia intersukupuolisten lasten henkilökohtaisen koskemattomuuden suojan parantamiseksi. Tällaisia mahdollisuuksia olisivat esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriön ohjaus, tehostettu viranomaisvalvonta ja intersukupuolisuutta koskeva koulutus kohdennetuille ammattiryhmille.

Työryhmä tunnisti eräitä erityisryhmiä, joilla saattaa olla erityisiä tarpeita tai jotka saattavat kohdata erityisiä vaikeuksia hakeutuessaan translainsäädännössä tarkoitettuihin tutkimuksiin ja hoitoihin tai hakiessaan oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista. Työryhmällä ei ollut mahdollisuutta selvittää asiaa enemmälti. Erityisryhmiin kuuluvien henkilöiden asema voitaisiin turvata parhaiten varmistamalla, että tutkimuksesta ja hoidosta vastaavissa yksiköissä on laaja-alaista ja moniammatillista osaamista, jota tarvittaessa voidaan täydentää erityisasiantuntemuksella. Lisäksi uudistetun lainsäädännön toimeenpanon seurannassa on kiinnitettävä huomiota erityisryhmiin kuuluvien henkilöiden oikeuksien toteutumiseen.

Työryhmän työskentelyssä erityistä huomiota sai osakseen alaikäisten asema. Hallitusohjelman kirjaus ei tältä osin kokonaisuudessaan tunnista työryhmän havaitsemia haasteita. Sukupuolen yhteismitattomuutta kokevat lapset ja nuoret ovat erityisen haavoittuvassa asemassa heihin kohdistuvan kiusaamisen, uhkailun ja väkivallan vuoksi. Nämä lapset ja nuoret raportoivat kokevansa terveydentilansa heikommaksi ja he ovat ahdistuneempia kuin muut lapset ja nuoret.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen määräykset turvaavat alaikäisten henkilöiden fyysistä koskemattomuutta, sukupuoli-identiteettiä ja autonomiaa. Eräiden kansainvälisten ihmisoikeustoimijoiden lisäksi Suomessa ihmisoikeusvaltuuskunta ja eduskunnan apulaisoikeusmies ovat esittäneet harkittavaksi translakiin sisältyvän täysi-ikäisyyden vaatimuksen poistamista. Samaa ovat esittäneet useat lastensuojelujärjestöt, lapsiasiavaltuutettu, Väestöliitto ja Sateenkaariperheet yhteisessä kirjoituksessaan vuonna 2019.

Yhtenä sääntelyvaihtoehtona jatkotyöskentelyssä voitaisiin työryhmän näkemyksen mukaan harkita oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen ikärajan asettamista 15 vuoteen.

Sääntelyvaihtoehtoja kartoittaessaan työryhmä havaitsi, että hallitusohjelmassa mainittu harkinta-aika voidaan kokea itsemääräämisen periaatetta loukkaavana. Suomessa on katsottu perustelluksi säätää harkinta-ajasta tilanteissa, joissa henkilön päätös vaikuttaa merkittävällä tavalla hänen asemaansa ja oikeuksiinsa ja eräissä tapauksissa myös toisen henkilön asemaan ja oikeuksiin. Harkinta-aikaa koskevia säännöksiä on avioliittolaissa, adoptiolaisissa ja ulkomaalaislaissa. Sterilisointiin ja raskaudenkeskeytykseen yleisen näkemyksen mukaan liittyvä katumusriski ei kuitenkaan ole johtanut harkinta-aikaa koskevaan sääntelyyn sterilisointilaissa ja raskauden keskeyttämisestä an-

netussa laissa. Toisaalta molemmissa mainituissa esimerkkitalanteissa toimenpide edellyttää henkilökohtaista asiointia ja sen yhteydessä tapahtuvaa neuvontaa toimenpiteen vaikutuksista ja eräissä tilanteissa lupamenettelyä.

Harkinta-ajasta säätämällä voidaan nähdä eri tarkoituksia. Yhtäältä harkinta-ajan tarkoituksena on suojata oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista harkitsevaa henkilöä hänen omilta impulsiivisilta ja harkitsemattomilta ratkaisuiltaan. Jos oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista harkitsevalla henkilöllä on lapsia ja sukupuolen vahvistamisella on oikeudellisia vaikutuksia myös heihin, suojattavien henkilöiden piiri on hakijaa laajempi. Henkilöön kohdistuvan suojan lisäksi yhteiskunnalla on myös laajempi intressi huolehtia väestötietojärjestelmän tietojen paikkansapitävyydestä ja toimivuudesta. Harkitsemattomien ratkaisujen myötä nousee riski siitä, että oikeudellinen sukupuoli korjataan jonkun ajan kuluttua takaisin alkuperäiseksi. Useat väestötietojärjestelmään kohdistuvat muutokset aiheuttavat haasteita henkilön tunnistettavuudelle ja väestötietojärjestelmän toimivuudelle. Useisiin perittäisiin muutoksiin liittyvää riskiä voitaisiin hillitä säätämällä viranomaiselle informointivelvollisuus. Digi- ja väestötietoviraston olisi tällöin informoitava hakijaa muun muassa sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista. Työryhmä pitää perusteltuna säätää viranomaisen informointivelvollisuudesta riippumatta siitä, mikä sääntelyvaihtoehto tulee valituksi.

Hallitusohjelmaan kirjattuihin hakemusmenettelyyn ja perusteltuun selvitykseen liittyy työryhmän käsityksen mukaan erityisesti se haaste, että Digi- ja väestötietovirasto joutuisi arvioimaan muun muassa sukupuolen kokemusta koskevan selvityksen. Tällainen harkintavallan käyttö ei välttämättä olisi tarkoituksenmukaista tehtävään vaadittavan osaamisen, eri viranomaisten perustehtävien ja prosessuaalisten seikkojen kannalta. Sanottu puoltaisi toisena vaihtoehtona ilmoitusmenettelystä säätämistä.

Muunsukupuolisten henkilöiden oikeusaseman parantaminen kytkeytyy valtiovarainministeriössä käynnissä olleeseen henkilötunnuksen uudistamista selvittävän työryhmän työhön. Valtiovarainministeriön työryhmä on todennut väliraportissaan, että nykymuotoiseen henkilötunnukseen sisältyvä tieto sukupuolesta on usein irrelevantti sen tarkoituksen kannalta, johon henkilötunnusta tarvitaan. Lisäksi työryhmä on tunnistanut nykyisen henkilötunnuksen ongelmallisuuden sukupuolivähemmistöön kuuluvien henkilöiden kannalta. Henkilötunnuksen uudistamistyöllä tulee olemaan merkitystä sukupuolivähemmistöjen kannalta, jos päädytään esimerkiksi siihen, että luovuttaisiin sukupuolen ilmaisevasta tiedosta henkilötunnuksessa tai kolmas sukupuolimerkintä otettaisiin käyttöön.